

AB'YE KATILIMI HAZIRLAYAN ORTAKLIK ANLAŞMALARININ TARİHİ VE SİYASİ SÜREÇ KAPSAMINDA ŞEKİLLENMESİ VE AB ÜYELİĞİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Jonida BEGAJ*

Özet

Avrupa Birliği, 3. devletlerle, karşılıklı hak ve yükümlülükler, ortak faaliyetler ve özel usuller öngören ortaklık anlaşmaları yapmaya yetkilidir. Avrupa katasındaki devletlerle yapılan ortaklık anlaşmaları, diğer anlaşmalardan farklı olarak, bir yandan AB tarafından dış ilişkilerinin düzenlenmesinde yoğun ve esnek bir şekilde kullanılmakta, diğer yandan ortak devletler tarafından AB ile yakın ilişkiler kurabilmek ve Avrupa bütünleşme sürecine katılabilmek amacıyla kullanılmaktadır. Çalışmamızda AB'ye katılımı hazırlayan ortaklık anlaşmaları olarak nitelendirilen bu tür anlaşmalarının akdedilmesi ve AB üyeliği olgusu arasındaki bağlantı tarihi ve siyasi süreçler içerisinde farklı şekillerde ortaya çıkarak bu konuda çeşitli tartışmalara sebebiyet vermiştir. Buna rağmen ortaklık anlaşmaları taraflar arasındaki ilişkilerin dayandığı en önemli hukuki araç olarak önemini korumuştur. Çalışmamızda bu anlaşmaların tarihi ve siyasi süreç içerisinde şekillenmeleri ve AB üyeliği üzerindeki etkileri karşılaştırılmalı bir şekilde incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Avrupa Birliği Üyeliği, Ortaklık Anlaşmaları, Avrupa Anlaşmaları, İstikrar ve Ortaklık Anlaşmaları, Ortak Devlet.*

Shaping of Association Agreements Preparing the Accession to the EU during the Historical and Political Processes and their Effects on the EU Membership

Abstract

The EU has the competence to conclude association agreements with 3rd states, which can involve reciprocal rights and obligations, common actions and special procedures. The association agreements made with European states are

* Ankara Üniversitesi Avrupa Birliği ve Uluslararası Ekonomik İlişkiler (AB-Hukuku) Anabilim Dalı doktora öğrencisi.

** Makalenin Gönderilme Tarihi: 4 Nisan 2016, Kabul Edilme Tarihi: 2 Haziran 2016

used by the EU in the establishment of foreign relations; on the other hand they are used by the associated countries to create closer relations with the EU and to join the European integration process. The link between EU membership and the conclusion of the association agreements preparing for accession to the EU has emerged in different ways during the historical and political processes, giving rise to different discussions on the matter. This paper seeks to comparatively scrutinize the shaping of association agreements and their effects on the EU membership.

Keywords: *European Union Membership, Association Agreements, Europe Agreements, Stabilization and Association Agreements, Associated state.*

Giriş

Avrupa bütünleşme projesinin hem başlangıçtaki heyecanlı ve umut verici sunumu hem de devam eden yıllardaki başarılı uygulanması ve ilerlemesi diğer devletlerin ilgisini çekmiş ve onların bu bütünleşme sürecine dâhil olma isteğini uyandırmıştır. Birçok Avrupalı devlet bunu dış politikasının asıl amacı haline getirmiş ve bunun için siyasi ve hukuki yollara başvurmuştur.

AB¹ mevzuatına bakıldığında 3. devletlerle yakın ilişkilerin kurulması ile ilgili hukuki düzenlemelerin kurucu antlaşmaların ilk hallerinde yer aldığı görülmektedir. Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu kuran Antlaşmanın 238. maddesi Topluluğun bir 3. devlet, bir devletler birliği veya uluslararası bir kuruluş ile karşılıklı hak ve yükümlülükler, ortak faaliyetler ve özel usulleri öngören bir ortaklık kurma amacıyla anlaşmalar yapabileceğini öngörmekteydi. Bu hüküm kurucu antlaşmaların en son halinde aynı şekilde, ABİHA'nın 217. maddesinde yer almaya devam etmektedir².

Bu hükme dayanarak AB birçok ülke ile ortaklık anlaşmaları yapmıştır, ancak bunlardan sadece Avrupa kıtasında bulunan ülkelerle yapılan ortaklık anlaşmaları AB'ye katılımı hazırlayan ortaklık anlaşmaları niteliğindedir. İlk katılım amaçlı ortaklık anlaşmaları 1960'lı yıllarda Türkiye ve Yunanistan ile yapılan ortaklık anlaşmalarıdır³. Bu anlaşmalar taraflar arasında önce bir

¹ Çalışmamızda, Lizbon Antlaşmasının 1 Aralık 2009 tarihinde yürürlüğe girmiş olması nedeniyle ve metin içerisinde terim birliği sağlamak adına Avrupa Birliği ifadesi kullanılmış olup, Avrupa Topluluğu veya Topluluk ifadesine sadece tarihi süreçlerinin daha iyi anlatılması amacıyla yer verilmiştir.

² ABİHA'nın 217. maddesi: "Birlik, bir veya birden çok üçüncü ülke veya uluslararası örgütle, karşılıklı hak ve yükümlülükler, ortak eylemler ve özel usuller içeren bir ortaklık kurulmasına ilişkin ortaklık anlaşmaları akdedebilir."

³ AET ve Yunanistan arasında bir Ortaklık Kuran Anlaşma, O.J. 1961, 132, 11.02.1961. AET ve Türkiye arasında bir Ortaklık Kuran Anlaşma, O.J. 1964, 733, 29.12.1964.

gümrük birliğinin kurulmasını⁴ ve daha sonra muhtemel bir AB üyeliğini öngörmekteydi⁵. 1970'li yıllarda Kıbrıs ve Malta ile gümrük birliğinin kurulmasını öngören ortaklık anlaşmaları⁶, ilk iki anlaşmalar kadar iddialı olamamıştı⁷ çünkü bu anlaşmalar muhtemel bir AB üyeliğini öngörmemekteydi. Buna rağmen, bu anlaşmalar Malta ve Kıbrıs'ın AB üyeliği sürecine en azından teknik açıdan katkıda bulunmuştur, bu nedenle bu ülkelerle yapılan ortaklık anlaşmalarının, fiilen, ortak devletlerin AB'ye katılımlarını hazırladıkları kabul edilmektedir.

1990'lı yıllarda AB'nin, Merkez ve Doğu Avrupa (MDA) ülkeleri ile ilişkilerini düzenlemek için kullandığı araçlar arasında ortaklık anlaşmaları en önemli araç olmuştur çünkü bu anlaşmalar taraflar arasındaki ilişkileri düzenleyen tek hukuki bağlayıcılığı olan araç niteliğindedir. AB ve MDA ülkeleri ile yapılan ortaklık anlaşmaları, ya da diğer bir deyişle Avrupa Anlaşmaları (AA), her ne kadar doğrudan bir AB üyeliğini öngörmemiş ise de, genişleme stratejisinde bu ülkeleri AB üyeliğine hazırlayan ve ona doğru götüren en önemli araç olarak nitelendirilmiştir.

Devamlı etnik savaş ve istikrarsızlıklardan kurtulamayan Batı Balkan ülkeleri de 1990'lı yılların başında komünizm sistemi çökünce, Avrupa bütünleşme sürecine dâhil olmak için AB'ye başvurmuştur. AB bu devletlerle ilişkilerini bir hukuki temele oturtmak için yine ortaklık anlaşmalarını kullanmış, ancak bu sefer bu anlaşmaları dönemin şartlarına uygun olarak şekillendirmiştir. Batı Balkan ülkeleri ile imzalanan İstikrar ve Ortaklık Anlaşmaları (İOA) da AB'ye katılımı hazırlayan ortaklık anlaşmaları niteliğindedir. Nihayetinde AB ile bir İOA imzalayan Hırvatistan 2013 yılında AB'ye son katılan üye oldu. Diğer Batı Balkan ülkeleri de AB ile ilişkilerini aynı yolda sürdürmektedir.

AB'ye katılımı hazırlayan ortaklık anlaşmaları, bir yandan AB tarafından dış ilişkilerinin düzenlenmesinde yoğun ve esnek bir şekilde kullanılmakta, diğer yandan ortak devletler tarafından AB ile yakın ilişkiler kurabilmek ve Avrupa bütünleşme sürecine katılabilmek amacıyla kullanılmaktadır. Taraflar arasındaki ilişkilerin dayandığı en önemli hukuki

⁴ AET-Yunanistan Ortaklık Anlaşmasının 6. - 11. maddeleri, AET-Türkiye Ortaklık Anlaşmasının 2. - 5. maddeleri.

⁵ AET-Yunanistan Ortaklık Anlaşmasının 72. maddesi, AET-Türkiye Ortaklık Anlaşmasının 28. maddesi.

⁶ AET ve Malta arasında Ortaklık Kuran Anlaşma: OJ L61, 14.03.1971. AET ve Kıbrıs arasında Ortaklık Anlaşma: OJ L133, 21.05.1972.

⁷ David Phinnemore, **Association: Stepping-Stone or Alternative to EU Membership**, UK, Sheffield Academic Press, 1999, s. 13.

aracı teşkil eden bu anlaşmaların incelenmesi, özellikle yürürlükte olan bir ortaklık anlaşmasının tarafı olan Türkiye ve Batı Balkan ülkeleri başta olmak üzere, ortaklığın bütün tarafları açısından bakıldığında, önem arz eden bir konudur. Çalışmamızda AB'ye katılımı hazırlayan ortaklık anlaşmalarının tarihi ve siyasi süreç içerisinde şekillenmeleri ve AB üyeliği üzerindeki etkileri incelenmektedir.

AB'ye Katılımı Açıkça Öngören Ortaklık Anlaşmaları (1. Nesil Ortaklık Anlaşmaları - Yunanistan ve Türkiye ile Akdedilen Ortaklık Anlaşmaları)

1. Nesil Ortaklık Anlaşmalarının İmzalanmasına Götüren Süreç

AET Antlaşması'nın 238. Maddesi, üçüncü devletlere Topluğa ortak olma imkânını tanımaktaydı. AET kurulduktan hemen sonra İspanya, Yunanistan ve Türkiye, bu hükme dayanarak ortaklık için başvuruda bulunmuştur. Bu başvurular ile ilgili AET Parlamentosu, vekil Willy Birkelbach aracılığıyla sunduğu bir raporda AET ile ortaklığın ve üyeliğin sadece bir devletin arzusu üzerine gerçekleştirilecek olgular olmadığını, ortaklığın kurulabilmesi için bazı temel şartların yerine getirilmiş olması gerektiği yönünde görüşünü ifade etmiştir. Parlamento'ya göre ortak devletler üye devletlerin bütünleşme sürecini tehlikeye sokmamalıydı. Üyelik ile ilgili kendilerinden talep edilen şartları yerine getirmedikleri sürece, ortak devletlere belirli ayrıcalıklar tanınmamalıydı. Birkelbach'ın sunduğu Parlamento raporunda ortaklık kalıcı olmayan, üyeliğe doğru bir aşama olarak nitelendirilmiş ve bu iki konu paralel bir şekilde ele alınmıştır⁸. Bu şekilde ortaklık ve üyelik için gereken şartları belirten 1962 tarihli bu rapor, o dönem için bir çeşit genişleme doktrini olarak ele alınmış ve Kopenhag kriterlerinin öncüsü olarak nitelendirilmiştir⁹.

Bu rapora dayanarak Franko'nun totaliter rejimi altında bulunan İspanya'nın ortaklık başvurusu reddedilirken, serbest piyasa ekonomisi ve demokratik rejimlerini güçlendirmeye çalışan Türkiye ve Yunanistan'ın ortaklık başvuruları olumlu karşılanmıştır¹⁰.

⁸ Rapport fait au nom de la commission politique sur les aspects politiques et institutionnels de l'adhésion ou de l'association à la Communauté par M. Willi Birkelbach Rapporteur. [s.l.]: Services des publications des Communautés européennes, 15.01.1962. 20 p. ISBN 2837/2/62/2. (Assemblée parlementaire européenne, Documents de séance 1961- 1962, Document 122).

⁹ Eric Faucompret ve Jozef Konings, **Turkish Accession to the EU, Satisfying the Copenhagen Criteria**, ABD, Routledge Yayınları, 2008, s. 24.

¹⁰ Christophe Hillion, "The Copenhagen Criteria and their Progeny", Hillion, Christophe (Der.), **EU Enlargement: A Legal Approach**, ABD, Hart Publishing, 2004 s. 5.

İlk önce Yunanistan'ı ortaklık anlaşmasına götüren süreci değerlendirmek gerekirse, öncelikle Yunanistan'ın başvurusunun AET'nin kuruluşundan bir yıl sonra, yani 1959 yılında, Roma Antlaşması'nın 238. maddesine dayanarak resmi olarak yapıldığını vurgulamak gerekmektedir. O dönemde Yunanistan'da, bu ülkenin Birlik ile ortaklık kurmasını reddeden birçok kesim söz konusuydu. Sanayi üreticileri Birlik ile kurulacak ortaklığın rekabet kurallarındaki getireceği muhtemel değişiklikleri kabul etmemekteydi. Ayrıca kendilerini Avrupa medeniyetinden farklı bir medeniyet olarak nitelendiren Helenistik medeniyete ait gören Yunanlar da buna karşı çıkmaktaydı. Bütün bu muhalefetlere rağmen, dönemin başbakanı Karamanlis AET'ye ortaklık başvurusunu yapmıştır¹¹.

Yunanistan'ı Ortak Pazar ve Akdeniz bölgesi arasında bir köprü olarak nitelendiren Karamanlis, AET ile ortaklığın Yunanistan'ın lehine olacağını düşünmekteydi. Karamanlis, Yunanistan'ın AET'ye üye olmasının dönemin şartları itibari ile imkânsız olduğunu, bu ülkenin altılara göre ekonomik ve sosyal yönden çok daha geri bir konumda olduğunu kabul etmekteydi. Bu durumda, ona göre, AET ile bir ortaklık Yunanistan'a ekonomik yönden gelişmek için fırsat tanıyacak ve daha sonra Yunanistan'ın AET'ye üyeliğini mümkün kılacaktı. Ayrıca, Karamanlis tarafından yönetilen ERE hükümeti, yeni sona eren 2. Dünya Savaşı sonrasında yeni kurulan iki kutuplu dünya düzeninde, batı ile ilişkilerini güçlendirmek ve ülke içindeki komünist hareketlerin önünü kesmek için NATO'dan sonra AET ile yaklaşmasını uygun bir dış politika hamlesi olarak görmekteydi. AET ile ortaklığın Yunanistan ekonomisinin gelişmesinde önemli bir etken olacağı düşünülüyordu¹².

Yunanistan'ın AET'ye ortaklık başvurusunu etkileyen diğer bir faktör ABD olarak gösterilmiştir. Ancak bu konuda farklı yorumlar ve görüşler mevcuttur. Bir taraftan ABD'nin Yunanistan'ın AET ile yaklaşmasına yönelik destekleyici bir tavır sergilemiş olduğu ileri sürülürken, diğer taraftan, Karamanlis arşivleri ABD'nin bu konudaki rolünün çok küçük olduğunu göstermektedir. Aslında aralarındaki ortaklığın amaçlarından birinin Avrupa ülkelerinin o dönemdeki Amerikan bağımlılığını azaltmak olduğu, hem AET'nin hem de Yunanistan'ın kabul ettiği bir olgudur¹³.

¹¹ Günay Aylin Gürzel, "Greece's Accession To The EU And Its Integration Process", Yayınlanmamış yüksek lisans tezi., Bilkent Üniversitesi, Ankara, Eylül, 2004, s 9.

¹² Christos Kassimeris, "Greece and the American Embrace: Greek Foreign Policy Towards Turkey, the US and the Western Alliance", *Tauris Academic Studies Yayınları*, Nju Jork, 2010, s. 138.

¹³ Ibid s. 139.

Yukarıda açıklanan faktörlerin yarattığı şartlarda yapılan Yunanistan'ın ortaklık başvurusu, AET tarafından kabul edilmiş ve ortaklık müzakereleri başlatılmıştır. Müzakereler nihayetinde 1961 yılında AET-Yunanistan arasında ortaklık anlaşması imzalanmıştır¹⁴. Bu anlaşma Roma Antlaşması'nın 238. maddesine dayanarak yapılan ilk ortaklık anlaşmasıdır¹⁵. Söz konusu anlaşma Kasım 1962 yılında yürürlüğe girmiş ve herhangi bir süreye tabi tutulmamıştır.

Yunanistan'dan sonra AET'ye ortaklık başvurusunda bulunan ikinci devlet Türkiye'dir. Türkiye AET ile bir ortaklık ilişkisi kurmak için 1959 yılında başvuruda bulunmuştur. Türkiye'yi AET ile ortaklık ilişkisine teşvik eden faktörler siyasal, ekonomik ve kültürel niteliktedir. Türkiye'yi AET ile bir ortaklık ilişkisi kurmaya teşvik eden siyasal unsurlardan biri olarak Sovyetler Birliği'nin Türkiye üzerindeki artan baskısı ve Yunanistan'ın AET'ye yapmış olduğu ortaklık başvurusu gösterilmiştir.

Sıcak denizlere açılmak amacı ile Türk Boğazlarını ele geçirmek tarihsel olarak Sovyetlerin çok önemli bir politika hedefi olarak belirlenmiştir. Bu amaca ulaşabilmek için Sovyetler Birliği Türkiye üzerindeki baskısını özellikle 2. Dünya Savaşı sonrası dönemde artırmıştır. 2. Dünya Savaşının sona ermesinden bir süre önce yapılan Yalta Konferansı'nda savaş sonrasında Boğazların statüsünün değiştirilmesi teklifi, Türkiye ve Sovyetler arasında imzalanan Dostluk ve Saldırmazlık Anlaşmasının uygulanması, Türk-Sovyet sınırında değişiklik yapılması ve Boğazlarda Sovyetlere üs verilmesi şartlarına bağlanması, Sovyetlerin Türkiye üzerinde uyguladığı baskının göstergeleriydi¹⁶. Sovyet tehdidi karşısında büyük bir güvenlik boşluğu hisseden Türkiye, bu boşluğu gidermek için Batı Bloğunun kurduğu tüm örgütlerin içinde yer almak amacı ile girişimlere başlamıştır. Bu bağlamda Türkiye öncelikle NATO üyesi olmuştur ve daha sonra OEEC (daha sonraki adı OECD) ve Avrupa Konseyi'ne katılmıştır¹⁷. Türkiye Batı Bloku içinde yerini sağlamlaştırmak için tüm batılı örgütler içinde yer alma politikası kapsamında Avrupa Topluluklarına yaklaşmış ve bu şekilde AET'ye ortaklık anlaşması için başvuruda bulunmuştur¹⁸.

¹⁴ Comission Of The European Communities, Greece And The European Community, Europe Information, 14/78, Eylül 1978. http://aei.pitt.edu/960/1/enlargement_greece.pdf (son erişim 15 Ocak 2016)

¹⁵ Ibid

¹⁶ Baskın Oran, **Türk Dış Politikası-Cilt:1 (1919-1980)**, 5. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınevi, 2003, s.496 ve devamı.

¹⁷ Şaban Çalış et al, (Der.), **Uluslararası Örgütler ve Türkiye**, Konya, Çizgi Kitabevi, 2006, s 207. Burcu Bostancıoğlu, **Türkiye-AB İlişkilerinin Politikası**, Ankara, İmge Kitabevi, 1999, s. 338 ve devamı.

¹⁸ **Mehmet Murat Erdoğan**, "Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri 1990-2005", yayınlanmamış doktora tezi, Ankara, 2006, s. 2.

Yunanistan faktörüne gelince, tarih boyunca Türkiye ve Yunanistan arasında pek çok anlaşmazlık ve sorunun bulunması, Türkiye'yi Yunanistan konusuna dikkatli bir politika izlemeye teşvik etmiştir. Bu kapsamda Türkiye, Yunanistan'ın katıldığı bütün siyasi uluslararası platformlarda yer alarak, bu ülkenin kendi tezlerine yeni taraf ülkeler bulmasını ve Türkiye'nin çıkarlarını olumsuz etkilemesini önleme stratejisini izlemiştir¹⁹.

İç siyasal unsurlara gelince AET'ye bakışı şekillendiren politik ortam, o dönemdeki hükümetin Batı yönlü politikası ve AET'ye üye olduğu takdirde bunun hükümetin bir başarısı olarak gösterilmek istenmesi, Türkiye'nin ortaklık başvurusunu etkileyen başlıca etmenlerdir²⁰.

Siyasi unsurların yanı sıra, ekonomik unsurlarda Türkiye'nin AET'ye ortaklık başvurusunu teşvik etmiştir. Türkiye, AET'ye ortaklık için başvurduğu dönemde önemli yapısal sorunları olan bir ülke konumundaydı. Ekonomik sorunların mevcudiyeti, Türkiye'yi AET ile yakınlaşmaya teşvik etmiştir. Nihayetinde Türkiye Avrupa pazarına bağımlıydı. Türkiye'nin ortaklık başvurusunun yapıldığı dönemde altıların Türkiye'nin dış ticaretindeki payı %35'e ulaşarak altılar Türkiye'nin birinci öncelikli dış ticaret partneri niteliğini kazanmıştı. Bu durumda, Türkiye'nin AET pazarından kopması ekonomik yönden olumsuz sonuçlara sebebiyet verebilecek bir gelişme olarak değerlendirilmişti²¹.

Yukarıda bahsedilen Yunanistan unsuru, Türkiye'nin AET'ye ortaklık için başvurusunu hızlandıran sadece siyasi yönden değil, ekonomik yönden de önemli bir faktördür. O dönem, iki Akdeniz ülkesi olan Türkiye ve Yunanistan'ın ihraç ettiği ürünler benzerlik gösterdiği için, Yunanistan'ın AET ile yapacağı bir ortaklık anlaşmasının, Türkiye ithalatını olumsuz yönde etkileyeceği düşünülmekteydi²².

Bütün bu unsurlardan yola çıkarak Türkiye AET'ye ortaklık başvurusunu yapmıştır. Söz konusu başvuru kabul edilmiş ve ortaklık müzakereleri başlatılmıştır. Bu müzakereler başvuru tarihinden itibaren dört yıl sürmüştür. 12 Eylül 1963'te Türkiye ile Federal Almanya, Fransa, Hollanda, İtalya, Belçika, Lüksemburg Dışişleri Bakanları ve AET Konsey Dönem Başkanı arasında ortaklık anlaşmasının imzalanmasıyla görüşmeler sonuçlanmıştır.

¹⁹ Hacı Can ve Çınar Özen, **Türkiye-Avrupa Topluluğu Ortaklık İlişkisi**, Ankara, Gazi Kitap Evi, Ağustos 2005, s.4.

²⁰ Çağrı Erhan ve Tuğrul Arat, "AET'yle İlişkiler", Baskın Oran, (Der.), **Türk Dış Politikası-Cilt:1 (1919-1980)**, İstanbul, 5. Baskı, İletişim Yayınları, 2003, s. 814.

²¹ Can ve Özen, s. 6.

²² Can ve Özen, s. 7.

Avrupa Parlamentosu'nun, 28 Kasım 1963 yılında verdiği olumlu görüşünden sonra Bakanlar Konseyi'nin kararıyla anlaşma, 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe girmiştir²³.

1. Nesil Ortaklık Anlaşmalarının Amacı ve Kapsamı

AET'nin imzalamış olduğu ilk iki ortaklık anlaşmasının hukuki dayanağı olan Roma Antlaşması'nın 238. maddesi genel nitelikteydi ve ortaklığın şekli ya da kapsamı konusunda herhangi bir açıklama içermemekteydi²⁴. Bu durumda Birlik organları, bu ilk ortaklık anlaşmalarında, kurucu anlaşmanın kapsadığı konuları düzenleyebilecekleri yönünde görüş belirtmiştir²⁵. Dolayısıyla ilk ortaklık anlaşmalarının hükümleri genel olarak AET'yi kuran Antlaşmanın hükümlerinden esinlenerek düzenlenmiştir²⁶.

Yunanistan ile yapılan bu ilk ortaklık anlaşması daha sonra yapılan ortaklık anlaşmaları için bir örnek teşkil etmiştir. Türkiye'nin ortaklık başvurusu da AET tarafından Yunanistan ile yapılan ortaklık anlaşması müzakerelerinin tecrübesinden yararlanarak değerlendirilmiştir. Dolayısı ile Türkiye ile ortaklık müzakereleri süreci, Yunanistan'a göre daha az sancılı geçmiştir. Atina ve Ankara Anlaşmaları²⁷ paralellik gösteren iki anlaşma olmasına rağmen, ilki 79 maddeden, öbürü ise 33 maddeden oluşmaktadır. Ankara Anlaşması'nda, Atina Anlaşması'nın içeriği gibi somut düzenlemeler getirilmemiştir, sadece ileride yapılması amaçlanan bütünleşmenin bir çerçevesi çizilmiştir²⁸. Dolayısıyla Ankara Anlaşması bir çerçeve anlaşma olarak daha net bir şekilde ortaya çıkabilmiştir. Bu durumda Yunanistan'ın neden Türkiye gibi daha az sancılı bir müzakere süreci seçmediği sorusu ortaya atılmıştır. Bunun cevabı da Yunanistan'ın ortaklık müzakerelerinin AET için de yeni bir olgu ve pilot niteliğinde bir tecrübe olmasına bağlanmıştır²⁹.

²³ http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/turkey/association_agreement_1964_en.pdf

²⁴ Bu hükmün daha sonraki halleri de bu konuda açıklamalar içermemektedir.

²⁵ Steve Peers, "EC Frameworks of International relations: Co-operation, Partnership and Association", Alan Dashwood ve Christophe Hillion (Der.), **The General Law Of E.C External Relations**, Cambridge, Cambridge University Press, 2000.

²⁶ Rıdvan Karluk, **AB ve Türkiye**, 8. baskı, Ankara, Beta Yayınları, 2005, s. 381.

²⁷ Bu iki ortaklık Anlaşmasının, biri Atina'da ve biri Ankara'da imzalanmış olması nedeniyle literatürde "Atina Anlaşması" ve "Ankara Anlaşması" olarak da ifade edilmektedir. Bu çalışma kapsamında da genel olarak bu terminoloji kullanılmıştır.

²⁸ Hacı Can, "Türkiye-Avrupa Topluluğu Ortaklık İlişkisinin Hukuki Çerçevesi", **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Güz 2003, C.3, S.1, ss. 19-44, s. 21.

²⁹ John N. Kinnas, **The Politics of Association in Europe**, Frankfurt, Campus Verlags, 1979, s. 58.

Ankara Anlaşması ve Atina Anlaşması, ortak devletin AET'ye üye olmasını öngördükleri için tam üyeliğe yöneliktirler³⁰. AET üyeliği ile ilgili olan Ankara Anlaşması'nın 28. maddesi ve Atina Anlaşması'nın 72. maddesinin hükümleri aynı şekilde formüle edilmiştir: Bu hükümler şöyledir: *Ortaklık Anlaşmasının işleyişi, Topluluğu kuran Antlaşmadan doğan yükümlülüklerin tümünün Türkiye'ce (Yunanistan'ca) üstlenebileceği gösterildiğinde, Akit Tarafları, Türkiye'nin (Yunanistan'ın) Topluluğa katılması olanağını incelerler.*

Bu hükümlerde açık bir şekilde muhtemel bir katılımdan bahsedilmektedir. Başka bir ifade ile AET'nin Türkiye ve Yunanistan ile yaptığı ortaklık anlaşmalarında, bu ülkelerin belirli şartlarda AET'ye katılımı öngörülmektedir. Birliğin akdettiği bu ilk ortaklık anlaşmalarını diğer ortaklık anlaşmalarından ayıran en önemli unsur da budur; katılım beklentisinin anlaşma metninde, özel bir maddede, açıkça belirtilmiş olmasıdır. Daha sonra yapılan ortaklık anlaşmalarında, ortak devletin Birliğe katılma ihtimali, bu şekilde belirtilmemiştir. Sonradan Birliğe üye olacak devletlerin muhtemel katılımı, 1. nesil ortaklık anlaşmalarından farklı olarak, ya anlaşmanın dibacesinde zikredilmiştir ya da uluslararası platformlarda diplomatlar tarafından dile getirilmiştir.

Üyelik ile ilgili olan bu hükmün hukuki bağlayıcılığı konusunda görüş ayrılığı söz konusudur. Türkiye, bu hükme dayanarak ortaklık ilişkisinin "sonraki bir üyeliğin bağlayıcı bir ön aşaması" olduğunu ileri sürerken, Birlik tarafı, bunu sadece "incelenmesi gereken bir olanak" olarak görmektedir. Birliğin görüşüne göre, Ankara Anlaşması'nın 28. maddesi ile, Türkiye'ye Birlik üyeliğine giriş hakkı verilmemiştir, Türkiye'nin üyelik imkanının sadece bütün yükümlülüklerin Türkiye tarafından yerine getirilmesi durumunda incelenebileceği hükme bağlanmıştır³¹.

Bu ilk iki ortaklık anlaşmasının hukuki dayanağı olan AET'nin 238. maddesinin yukarıda da değerlendirmiş olduğumuz üzere, çok genel ifadelerden ibaret olduğu ve ortaklığın yoğunluğu ve akıbeti konusunda açık bir hüküm içermediği görülmektedir. Söz konusu hükmün genel nitelikte ve bazı yönlerinden belirsiz olması onun hukuki bağlayıcılık derecesini de zayıf kılmaktadır. Bundan yola çıkarak, aynı hukuki temele dayanan ve benzer nitelikte olan bu ilk iki ortaklık anlaşmasının, farklı uygulamalara tabi tutulma ihtimallerinin yüksek olduğu ileri sürülebilir. Uygulamaya bakıldığında Yunanistan ile yapılan ortaklık anlaşması Yunanistan'ın üyeliği

³⁰ Nurettin Bilici, **Avrupa Birliği – Türkiye İlişkileri**, 3. Baskı, Ankara, Seçkin Yayınları, 2007, s. 64.

³¹ Can, 2003, s. 22.

ile sona ermişken, aynı nitelikte bir ortaklık anlaşması imzalayan Türkiye'nin üyelik çabaları ise 50 yıldan fazla sürmektedir. Türkiye ile yapılan ortaklık Birliğin taraf olduğu en uzun ortaklıktır.

İfade edildiği üzere Ankara Anlaşması Türkiye'nin AB üyeliğini açık bir şekilde öngörüldüğü³² halde hala bazen diplomatik çevrelerce Türkiye'nin üyelik ihtimali tartışmaya devam edilmekte, hatta Türkiye için üyelik yerine “ayrıcılık ortaklık” gibi başka alternatifler de sunulmaktadır³³. Oysa Divanın tarafından da, Türkiye ve Birlik arasındaki ortaklığın zaten “ayrıcılık bir ilişki” niteliğinde olduğu³⁴, ortaklık anlaşmasının ise katılımı hazırlayan bir ön aşama olarak tasarlandığı kabul edilmiştir³⁵.

Türkiye'nin üyelik perspektifine gelince, zaten bu olgunun otomatik bir şekilde gerçekleşmesi beklenemez. Üyelik daha çok taraflar arasında müzakereler sonucunda belirlenecek bir konudur. Bu açıdan bakıldığında Hacı Can'ın doğru bir şekilde ifade ettiği gibi Ankara Anlaşması'nın 28. maddesinin hukuki bağlayıcılığı zayıf kalmakta, dolayısıyla üyelik perspektifinin daha çok siyasi hedef olarak değerlendirilmesi gerekmektedir³⁶. Buna rağmen Atina ve Ankara ortaklık anlaşmaları, tarafların stratejik amacı olan katılımı içeren tek ortaklık anlaşmaları olarak önemini korumaktadır³⁷.

İlk ortaklık anlaşmalarının düzenlediği diğer konulara bakıldığında ortaklık ilişkisinin amaçları, ilkeleri, gümrük birliğinin esasları³⁸, tarım³⁹, işçilerinin, hizmetlerin ve sermayelerin serbest dolaşımı⁴⁰, rekabet, mevzuat ve ekonomik politikaların uyumlaştırılması⁴¹, ortaklığın organları⁴², uyumsuzlukların çözüm yollarının⁴³ hükme bağlandığı görülmektedir.

³² AET-Türkiye Ortaklık Anlaşmasının 28. maddesi.

³³ <http://www.usakgundem.com/yazar/1496/merkel'in-İmtiyazlı-ortaklık-önerisi-ne-anlama-geliyor.html> (Almanya Başbakanı Merkel ve Fransa Cumhurbaşkanı Sarkozy, Türkiye için AB üyeliği yerine, “ımtiyazlık ortaklık” teklif etmiştir.)

³⁴ Case 12/86 Demirel, 9. paragraf.

³⁵ Opinion of Mr Advocate General Darmon on Case 12/86 Demirel, 19.05.1987, 14. paragraf.

³⁶ Can, 2003, s. 22.

³⁷ Phinnemore, 1999, s. 64.

³⁸ AET-Türkiye Ortaklık Anlaşmasının (Ankara Anlaşmasının) 1.-7. maddeleri, AET – Yunanistan Ortaklık Anlaşmasının (Atina Anlaşmasının) 1. – 11 ve 32 – 43. maddeleri.

³⁹ Ankara Anlaşmasının 11. maddesi, Atina Anlaşmasının 32 – 43. maddeleri.

⁴⁰ Ankara Anlaşmasının 11.- 14. maddeleri, Atina Anlaşmasının 22. -31. ve 44. – 50. maddeleri.

⁴¹ Ankara Anlaşmasının 16.-20. maddeleri, Atina Anlaşmasının 51. – 57. maddeleri.

⁴² Ankara Anlaşmasının 23. maddesi, Atina Anlaşmasının 65. – 71. maddeleri.

⁴³ Ankara Anlaşmasının 25. maddesi, Atina Anlaşmasının 67. maddesi.

Bu kapsamda esas itibariyle içerisinde malların, hizmetlerin, sermayenin ve işçilerin ortak bir rekabet düzeni çerçevesinde serbestçe dolaşabileceği bir “ekonomik alanın” yaratılması için bir program öngörülmüştür⁴⁴. Kademeli olarak kurulacak olan gümrük birliği, anlaşmaların temelini oluşturmaktadır⁴⁵.

AB – Türkiye Ortaklık Konseyinin 1/95 sayılı kararı, AB'nin bir üçüncü ülke ile kurduğu ilk işlevsel gümrük birliğini kurmuştur. Yunanistan ile yapılan ortaklık anlaşması da bir gümrük birliği öngörmekteydi, ancak bu gümrük birliği kurulmadan önce Yunanistan Birlik üyesi olabilmıştır. Türkiye ile AB arasındaki gümrük birliği ise hala işlevsel en uzun gümrük birliğidir⁴⁶.

Ortaklık Anlaşmalarında Türkiye ve Yunanistan ile Birliğin bütünleşme programının çerçevesi çizilmiştir. Anlaşmalar bu çerçevenin nasıl doldurulacağı, bütünleşmenin hangi düzeye ulaşabileceği ve ortaklığın sürekliliği ile ilgili net bilgiler içermemektedir. Bu konuya açıklık getiren Divan, Ankara Antlaşması'nın getirdiği çerçevenin, Ortaklık Konseyi kararları ve ek Protokollerle doldurulabileceğini ifade etmiştir⁴⁷.

Ortaklık Anlaşmalarına eklenen Protokoller, ticari ve mali hükümler içermektedir. Örneğin Geçici Protokol Türkiye için önem taşıyan dört ana ihraç malı (tütün, kuru üzüm, kuru incir, fındık) ile ilgili olarak Birliğin tanıdığı ayrıcalıklara ilişkin ayrıntılar ile hazırlık döneminden geçiş dönemine geçişi sağlayacak koşul ve süreleri düzenlemektedir⁴⁸. Bu protokolün hazırlanma amacı, anlaşmanın onay süreci yüzünden geç yürürlüğe girmesi durumunda, ticari hükümlerin aksamadan uygulanmasını sağlamaktır. Mali Protokol ise, Antlaşmanın 3. maddesinde belirtilen hazırlık dönemi içinde Türk ekonomisinin kuvvetlendirilmesi suretiyle geçiş ve son dönem şartlarını yerine getirmesi için, Konsey tarafından 9 Mayıs 1963 tarihinde Türkiye'ye verilmesi kararlaştırılan 175 milyon ECU'luk kredinin uygulanma esaslarını belirtmektedir⁴⁹.

⁴⁴ Ankara Anlaşmasınının 10. maddesi.

⁴⁵ Hacı Can, **Türkiye - Avrupa Topluluğu Ortaklık Hukukunda Kişilerin Serbest Dolaşımı**, İzmir, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Yayını, 2006, s. 15.

⁴⁶ Steve Peers, “Living in Sin: Legal Integration Under the EC-Turkey Customs Union”, **European Journal of International Law**, 1996 S.7, ss. 411-430, s. 411

⁴⁷ Case 12/86 Demirel, 16. ve 17. paragraf.

⁴⁸ Ankara Anlaşmasına eklenen Geçici Protokol: Resmî Gazete ile yayımı: 12. 2.1964 - Sayı : 11631

⁴⁹ Ankara Anlaşmasına eklenen Mali Protokol: Resmî Gazete ile yayımı: 12. 2.1964 - Sayı : 11631.

1. Nesil Ortaklık Anlaşmalarından Sonraki Süreç

Yunanistan'da yaşanan askeri darbe sonrasında, demokratik rejimin yerine askeri ve otoriter bir rejimin kurulmasıyla, AET ile 1962 yılında akdedilen ortaklık anlaşması askıya alınmıştır. AET ile Yunanistan arasındaki ilişkiler ancak 1974 yılında Yunanistan'da tekrar demokratik rejimin kurulmasıyla yeniden kurulmuştur⁵⁰.

Yunanistan, ülkede demokratik rejimin yeniden tesisinin sonra Roma Antlaşması'nın 237'nci, AKÇT Antlaşması'nın 98'inci ve EURATOM Antlaşması'nın 205'inci maddelerine dayanarak 12 Haziran 1975'te Topluluklara tam üyelik başvurusunda bulunmuştur. Bu başvuru ile ilgili Komisyon 29 Ocak 1976 tarihinde bir rapor yayınlamıştır. Söz konusu raporda, Avrupa Komisyonu Yunanistan'ın üye olabilmesi için, ekonomik açıdan yeterli seviyede olmadığı yönünde görüşünü belirtmiştir⁵¹.

Bu görüşe rağmen, taraflar arasındaki ilişkiler ivme kazanmış ve 27 Temmuz 1976 yılında Yunanistan ile katılım müzakereleri başlatılmıştır. Yunanistan'ın Birliğe katılımının ülkedeki demokrasinin gelişimini olumlu yönde etkileyeceği düşünülmüş ve katılım süreci üye ülkeler tarafından da desteklenmiştir. 3 yıl süren görüşmeler sonucunda Yunanistan ile Birlik arasında 28 Mayıs 1979 tarihinde Katılım Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma onaylandıktan sonra 1 Ocak 1981 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Yunanistan'ın Birliğe katılmasıyla üye sayısı 10'a çıkmıştır⁵².

Soğuk Savaş konjonktüründen etkilenen Birlik, komünizmin yayılmasını engellemek için Yunanistan'ın üyeliğini desteklemiştir⁵³. Fakat Yunanistan tam üye olduktan sonra, Birliğe uyum sağlamakta zorlanmıştır. Yunanistan ekonomisinin düzeyinin Birlik ekonomisinin düzeyinden çok daha düşük olmasından dolayı, Yunanistan'ın gelişmesi için Birlik fonundan

⁵⁰ Eirini Karamouzi, *Greece, the EEC and the Cold War, 1974-1979, The Second Enlargement*, UK, Palgrave Macmillan, 2014, s. 34.

⁵¹ European Commission Opinion on the application for membership of the European Economic Community (EEC) by Greece On 29 January 1976. Bulletin of the European Communities. February 1976, n° Supplement 2/1976. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
http://www.cvce.eu/content/publication/1999/1/1/add5c5dd-118f-412d-bf8a-277a9fc1f239/publishable_en.pdf

⁵² http://www.ikv.org.tr/icerik_print.asp?id=32 (Son erişim tarihi 03.09.2015)

⁵³ Christina J. Schneider, "Enlargement Processes and Distributional Conflicts, The Politics of Discriminatory Membership in the European Union", *Springer Science, + Business Media B.V., C. 132, S. 1, 2007, ss. 85-102.*
<http://polisci2.ucsd.edu/cjschneider/articles/pdf/EnlargeProcess-O035.pdf> (Son erişim tarihi 03.09.2015)

yararlanması konusunda üye ülkelerin Birlik ekonomisine yapacakları katkıların artması gerekmiştir. Bu durum, üye devletlerin ekonomileri ve doğrudan Birlik ekonomisi açısından bir yük olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca Yunanistan'ın, demokrasi rejimine geçiş sürecinde karşılaştığı sorunları tam olarak çözememesi Birliğe siyasi kriterler yönünden de bir yük getirmiştir. Üyelik için gereken şartları yerine getiremeyen, dolayısı ile üyeliğe hazır olmadığı halde kabul edilen Yunanistan, halen mevcut olan siyasi ve ekonomik sorunları sebebi ile AB için önemli bir sorun teşkil etmektedir⁵⁴.

Atina Anlaşması ile aynı nitelikte olduğu halde, Türkiye ile imzalanan ortaklık anlaşmasının seyri ise bambaşka olmuştur. Ankara Anlaşması AB tarihinde imzalanan ikinci ortaklık anlaşması olmasına ve AB üyeliğini açık bir şekilde öngörmesine rağmen, Türkiye henüz AB üyeliğine alınmış değildir. 1962 yılında AET Parlamentosu adına Birkelbach'ın sunduğu raporda ortaklığın kalıcı değil de, üyelik için bir aşama olduğu açıklanmış⁵⁵ olmasına rağmen Ankara Anlaşması halen yürürlüktedir ve taraflar arasında en uzun süren ortaklığı teşkil etmektedir.

Ankara Anlaşması'nın imzalanmasından sonraki süreci daha yakından incelemek gerekirse, öncelikle bu anlaşmada öngörülmüş olan gümrük birliğinin kurulmasına götürecek hazırlık dönemi, geçiş dönemi ve son dönemin uygulanmasına kısaca değinmek gerekmektedir.

Anlaşmada Hazırlık Dönemi 5 yıl olarak öngörülmüş fakat görüşmelerin uzaması nedeniyle 8 yıl sürerek 1 Aralık 1964 – 31 Aralık 1972 tarihleri arasında kapsamıştır. Bu dönemde, Birlik üstleneceği tek taraflı yükümlülüklerle Türk ekonomisini güçlendirmeyi ve Gümrük Birliği'ne geçişe hazır duruma getirmeyi taahhüt etmiştir⁵⁶.

23 Kasım 1970 tarihinde imzalanan ve 1 Ocak 1973 tarihinde yürürlüğe giren Katma Protokol⁵⁷ ise, hazırlık dönemini bitirdi ve geçiş dönemini başlattı. Bu Protokol, Ortaklık Anlaşması'nda düzenlenen alanların

⁵⁴ Bu konuda ayrıntılı bir inceleme için bakınız: Eleni Panagiotarea, **Greece in the Euro, economi delinquency or system failure?**, UK, ECPR Press, 2013, s. 29 ve devamı.

⁵⁵ Rapport fait au nom de la commission politique sur les aspects politiques et institutionnels de l'adhésion ou de l'association à la Communauté par M. Willi Birkelbach Rapporteur. [s.l.]: Services des publications des Communautés européennes, 15.01.1962. 20 p. ISBN 2837/2/62/2. (Assemblée parlementaire européenne, Documents de séance 1961- 1962, Document 122).

⁵⁶ Ceren Uysal, , “Türkiye – Avrupa Birliği İlişkilerinin Tarihsel Süreci Ve Son Gelişmeler”, **Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi**, C.1, 2001, ss. 140-153, s. 142.

⁵⁷ TBMM, Katma Protokolün onaylanmasını 22 Temmuz 1971 tarih ve 1448 sayılı Kanunla uygun bulmuştur (Resmi Gazete, 29 Aralık 1972, No: 14406).

Türkiye'nin ekonomik durumuna uygun bir şekilde yürürlüğe konmasını sağlayan bir "uygulama anlaşması"⁵⁸ niteliğini taşımaktadır. Burada, Ortaklık Anlaşmasıyla yaratılan hukuki temel üzerinde geçiş döneminin ayrıntıları ve özellikle de kurulacak gümrük birliğinin ilke ve usulleri ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir⁵⁹. Katma Protokol, sanayi ürünleri için gümrük birliğinin kurulmasıyla ilgili hükümlerin yanında, tarım ürünleri⁶⁰, işçilerin serbest dolaşımı ve yerleşme hakkı⁶¹, sermayenin ve hizmetlerin serbest dolaşımı⁶², taşımacılık⁶³, rekabet, vergilendirme, ekonomi politikalarının ve mevzuatın yakınlaştırılması⁶⁴ konularında da düzenlemeler getirmektedir.

12 Eylül 1980 askeri yönetimi döneminde Türkiye'deki ekonomik ve siyasi sorunlar başlamıştır. Bu gelişmelerin sonucunda, 22 Ocak 1982 tarihinde Türkiye-AET ortaklık anlaşması askıya alınmış ve Türkiye ile siyasi ilişkiler dondurulmuştur⁶⁵. Bu dönemde, Katma Protokol'ün sadece ticari hükümleri işlemeye devam etmiştir. 1983 yılında Türkiye'de sivil idarenin yeniden kurulması ve 1984 yılından itibaren Türkiye'nin dışa açılma sürecini başlatması, Birlik ile ilişkilerinin yeniden canlanmasını sağlamıştır.

Taraflar arasındaki ilişkilerinin yeniden kurulmasından sonra, 14 Nisan 1987 tarihinde, Türkiye, Birliğe tam üye olmak üzere müracaatta bulunmuştur. Türkiye'nin üyelik müracaatına ilişkin Komisyon tarafından 1989 yılında hazırlanan görüşte, Türkiye'nin üyelik konusundaki ehliyeti kabul edilmiştir, ancak Türkiye'nin tam üyeliğe hazır olmadığı, Birliğin kendi içindeki derinleşme sürecinin tamamlanması ve gelecek genişlemesine kadar beklenmesi ve bu arada Türkiye ile gümrük birliği sürecinin tamamlanması önerilmiştir⁶⁶.

Bunun üzerine Türk makamları, Katma Protokol'de öngörüldüğü üzere, gümrük birliğinin, 1995 yılında tamamlanması için gerekli hazırlıkların yapılmasını hızlandırmıştır. 5 Mart 1995 tarihinde yapılan Ortaklık Konseyi

⁵⁸ Rıdvan Karluk, **Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu ile Olan Ortaklık ilişkileri ve Türk Dış Ticareti içinde Topluluğun Yeri**, Eskişehir, Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, 1974, s. 20.

⁵⁹ Katma Protokol'ün 7. – 35. maddeleri.

⁶⁰ Katma Protokol'ün 33. maddesi.

⁶¹ Katma Protokol'ün 36. maddesi.

⁶² Katma Protokol'ün 50. ve 41. maddeleri.

⁶³ Katma Protokol'ün 42. maddesi.

⁶⁴ Katma Protokol'ün III Kısmı

⁶⁵ http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/turkiye_-_ab_kronoloji.pdf

⁶⁶ Commission Opinion On Turkey's Request For Accession To The Community. Brussels, 20 Aralık 1989. <http://aei.pitt.edu/4475/1/4475.pdf>

toplantısında alınan 1/95 sayılı Karar⁶⁷ uyarınca gümrük birliğinin son dönemine geçiş başlatılmıştır. Böylece Türkiye, Birliğin iç pazarına “kısmen ve pasif” bir şekilde dâhil olmuştur⁶⁸. Bir çerçeve anlaşması olan Ankara Anlaşması ve bu anlaşmanın uygulama anlaşması niteliğinde olan Katma Protokolün asıl ekonomik hedefi olan gümrük birliği, bu şekilde gerçekleşmiştir. Ancak Türkiye’yi tam üyeliğe götürecek süreç henüz tamamlanmış değildir.

AB’nin genişleme politikası çerçevesinde oluşturduğu ve her genişleme dalgasında yeniden ele aldığı üyelik ile ilgili genel stratejisi ve şartları ile Türkiye’den özel olarak talep ettiği şartlar henüz yerine getirilmiş değildir. Aralık 1999’da adaylık statüsünü alan ve 2005 yılında AB ile üyelik müzakerelerine başlayan Türkiye’nin üyelik sürecinin uzun süreceği görünmektedir.

Gümrük Birliğinin Kurulmasını Amaçlayan Ortaklık Anlaşmaları (2. Nesil Ortaklık Anlaşmaları – Malta ve Kıbrıs için Ortaklık Anlaşmaları)

2. Nesil Ortaklık Anlaşmalarının İmzalanmasına Götüren Süreç

AET’nin kurulduğu dönemde, Kıbrıs ve Malta Akdeniz’in kuzeyinde Büyük Britanya’nın egemenliği (ve garantörlüğü) altında iki adaydı. Büyük Britanya’nın sömürgeleri olarak bu iki adanın uluslararası arenada kendi başına hareket etmeleri, dolayısıyla uluslararası örgütlerle ilişki kurmaları mümkün değildi⁶⁹. Ancak 1960’lı yılların başında, kendi bağımsızlıklarını kazandıktan sonra, Kıbrıs ve Malta Birlik ile ilişkilerini geliştirmeye başladı⁷⁰.

Bağımsızlıktan sonra kurulan ve Milliyetçi Parti tarafından yönetilen ilk Malta hükümeti, Birlik ile ilişkilerinin geliştirilmesini desteklemekteydi. Malta’nın en önemli ticaret partneri olan Büyük Britanya AET’ye üyelik başvurusunda bulununca, Malta da ihracatının en büyük pazarını kaybetme endişesine kapılmıştı. Bu durumda Malta, asıl hedefi gümrük birliğinin olduğu bir ortaklık anlaşmasının imzalanması için Birliğe 1964 yılında başvuruda bulunmuştur. 1970 yılının Aralık ayında Birlik Malta ile bir

⁶⁷ 31.12.1994 tarih ve 22158 sayılı T.C. Resmi Gazetesi.

⁶⁸ Can, 2006, s. 19.

⁶⁹ Joseph Borg ve Joh, Inguanez, “Malta and the European Community” Busuttil, S – Lerin, F – Mizzi, L. (Der.), **Option Meditrraneennes, Malta: Food, Agriculture, Fisheries and the Environment**, C. B, S. 07, CIHEAM, Montpellier, 1993. ss. 145-149, s. 145

⁷⁰ Mark Harwood, **Malta in the European Union**, Ashgate Publishing, England, 2014, s. 31-32.

ortaklık anlaşması imzalar. Bu anlaşma 1971 yılında yürürlüğe girer⁷¹ ve Birliğin imzalamış olduğu 3. ortaklık anlaşması olur.

Kıbrıs'ın Birlik ile ilişkilerinin başlangıcı da 1960'lı yıllardır. Bu ilişkiler Kıbrıs'ın bağımsız bir cumhuriyet olmasının öncesinde ve sonrasında, İngiltere ile kurduğu siyasi ve ekonomik ilişkilere dayanmaktaydı. İngiltere ve Kıbrıs arasında 1961'de Tercihli Ticaret Anlaşması imzalanmıştır. İngiltere'nin tam üye olmak için 1 Ağustos 1961 tarihinde başvuruda bulunması üzerine, Kıbrıs Hükümeti önemli bir ihraç pazarını kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Ayrıca garantör devlet statüsünde olan Türkiye ve Yunanistan'ın AET ile kurduğu ortaklık ilişkileri de Kıbrıs'ı etkileyebilecektir. Bunun üzerine Türk ve Rum toplumlarının ortaklaşa aldıkları karar uyarınca, Kıbrıs'ın Birlik ile Ortaklık Anlaşmasının imzalanması kararlaştırılmıştır. Bu karar çerçevesinde Kıbrıs, Birliğe 1962 yılında ortaklık için başvuruda bulunmuştur. Fakat bu başvurudan sonra 1963 olayları çıkmış ve bunun sonucunda Türk toplumu hem hükümetten hem de Temsilciler Meclisi'nden dışlanmıştır. Bu gelişmeler sonucunda Türk tarafı Kıbrıs'ın Birlik ile yapmış olduğu ortaklık müzakerelerine katılamamıştır⁷².

Bütün Kıbrıs adına Rumlar Birlik ile ortaklık müzakerelerine devam etmişlerdir. Müzakereler sonucunda Birlik ile Kıbrıs arasında bir ortaklık kuran anlaşma imzalanmıştır. Sadece Rumlardan oluşan Kıbrıs Cumhuriyeti tarafından imzalanan bu anlaşma, 1 Ocak 1973 tarihinde yürürlüğe girmiştir⁷³. Böylece Kıbrıs; Yunanistan (1962), Türkiye (1964) ve Malta'dan (1971) sonra Birlik ile ortaklık anlaşması imzalayan dördüncü devlet olmuştur.

2. Nesil Ortaklık Anlaşmalarının Amacı ve Kapsamı

Kıbrıs ve Malta ile yapılan ortaklık anlaşmalarında, beşer yıllık iki dönemde gerçekleştirilecek gümrük birliğinin kurulması öngörülmüştür⁷⁴. Birinci dönemde Birlik ve ortak devlet arasında %70 oranında ticaret engellerinin kaldırılması, gümrük vergisi ve tarifelerinin indirilmesi, ikinci dönemde de kademeli bir şekilde taraflar arasında gümrük birliğinin

⁷¹ AET ve Malta arasında Ortaklık Kuran Anlaşma: OJ L61, 14.03.1971.

⁷² Soyaloğlu Tamçelik, "Kıbrıs ve Avrupa Birliği İlişkileri - I", **Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2003, ss. 165-186, s. 168.

⁷³ AET ve Kıbrıs arasında Ortaklık Anlaşma: OJ L133, 21.05.1972.

⁷⁴ AET – Malta Ortaklık Anlaşmasının 2. maddesi, AET – Kıbrıs Ortaklık Anlaşmasının 2. maddesi.

kurulması benimsenmiştir⁷⁵. Bu anlaşmaların nihai hedefinin muhtemel bir gümrük birliği olduğu vurgulanmıştır⁷⁶.

İlk iki ortaklık anlaşmalarında olduğu gibi Malta ve Kıbrıs ile yapılan ortaklık anlaşmalarında da bir kurumsal çerçevenin oluşturulması öngörülmekteydi. Bu anlaşmalarda, anlaşmaların uygulanmasını sağlamak için iki tarafın temsil edildiği, bir Ortaklık Konseyi'nin kurulması istenmekteydi. Ortaklık Konseyi'nin amacı, anlaşmadan doğan sorumlulukların yerine getirilmesini sağlamak için her türlü tedbiri almaktı⁷⁷.

Kıbrıs ile yapılan ortaklık anlaşmasında vurgulanması gereken özel bir konu anlaşmanın, adadaki iki toplum arasında ayırım gözetmeksizin, ada nüfusunun tamamına yönelik olmasıdır⁷⁸. Bu husus, anlaşmanın 5. maddesinde bu şekilde ifade edilmiştir: “*Akit taraflar arasındaki ticareti düzenleyen kurallar üye devletler arasında veya bu devletlerin vatandaşları veya şirketleri arasında ya da Kıbrıs'ın vatandaşları veya şirketleri arasında herhangi bir ayırmacıya yol açamayacaklardır*”. Bu açıdan bakıldığında, Birliğin, Kıbrıs ile bir ortaklık anlaşması yaparak, adadaki sorunların çözümüne az da olsa katkıda bulunabilmeyi amaçladığı ileri sürülebilir. Ayrıca Kıbrıs yönetimi Birlik ile ortaklığı adanın yeni pazarlara açılması ve ekonomisinin geliştirilmesi için önemli bir adım olarak görmekteydi⁷⁹.

Daha sonra MDA ülkeleri ile imzalanan Avrupa Anlaşmalarının aksine, Kıbrıs ve Malta ile yapılan ortaklık anlaşmalarında siyasi diyalog unsuruna yer verilmemiştir. Kıbrıs ve Malta ile siyasi diyalog, Genel İşler Konseyi'nin özel bir kararı, Türkiye ile Ortaklık Konseyi'nin özel kararları ve Helsinki Avrupa Konseyi'nin sonuçları esas alınarak gerçekleştirilmiştir⁸⁰.

Söz konusu ortaklık anlaşmalarının diğer önemli bir hususu mali boyutudur. Bu anlaşmalar kapsamında Birlik hem Malta hem de Kıbrıs ile üç adet Mali Protokol imzalamıştır⁸¹. Bu protokoller çerçevesinde ortak

⁷⁵ AET – Malta Ortaklık Anlaşması I Ekinin 1. maddesi, AET – Kıbrıs Ortaklık Anlaşması I Ekinin 1. maddesi.

⁷⁶ Allan F. Tatham, **Enlargement of the European Union**, Netherlands, Kluwer Law International, 2009, s. 118.; Tamçelik, s. 169-170.

⁷⁷ AET – Malta Ortaklık Anlaşmasının 12. maddesi, AET – Kıbrıs Ortaklık Anlaşmasının 12. maddesi.

⁷⁸ Tamçelik, s. 170.

⁷⁹ AET – Kıbrıs Ortaklık Anlaşmasının 5. maddesi. Ayrıntılı bir inceleme için bakınız: David Clark, **The Enlargement and Integration of the European Union: Issues and Strategies**, Londra, Routledge yayınevi, 1997, s. 219.

⁸⁰ http://www.eu-coordinator.gov.cy/harmonization/harmonization.nsf/dmlhistory_tr/dmlhistory_tr?opendocument

⁸¹ Malta ile imzalanan 1. Mali Protokol: Regulation 939/76 OJ L 111/1, 1976, 2. Mali Protokol: Regulation 2458/86, OJ L 216/1, 1986, 3. Mali Protokol: Decision 89/378, OJ L 180/46, 1989.

devletlere Birlik tarafından önemli rakamlarda finansal yardımlar sağlanmış ve ekonomik reformlar desteklenmiştir.⁸²

Bu ortaklık anlaşmalarının, katılımı hazırlayan ortaklıklar olup olmadığı tartışma konusu olmuştur. Bir görüşe göre bu ortaklık anlaşmaları gümrük birliğinin kurulmasını öngördükleri için Ankara ve Atina Anlaşmaları ile benzerlik göstermektedir ve bunların Birliğe katılımı hazırlayan anlaşmalar olduğu ileri sürülmüştür.⁸³

Diğer bir görüşe göre, Malta ve Kıbrıs ile yapılan anlaşmalar sadece ticari amaçlar güden ayrıcalıklı ortaklık anlaşmalarıdır. Bu anlaşmalar, üyelik öngören Türkiye ve Yunanistan ile yapılan ortaklık anlaşmalarından ayırmak için “serbest ticaret ortaklık anlaşmaları” olarak da isimlendirilmiştir.⁸⁴

Aslında Malta ve Kıbrıs ile yapılan ortaklık anlaşmalarının hiçbir hükmünde Birliğe katılımından bahsedilmediği bir gerçektir. Bu anlaşmalarda “gümrük birliği” unsuru üzerinde daha çok vurgu yapılmaktadır. Bu ortaklık anlaşmalarında serbest ticaret ve kalkınma anlaşmaları unsurlarının, ortaklık anlaşmalarının unsurları ile birleştiği görülmektedir.⁸⁵ Söz konusu anlaşmalarda AB üyeliği ile ilgili hiçbir hükmün yer almamasından ve anlaşmaların asıl amacının gümrük birliğinin kurulması olmasından dolayı, Türkiye ve Yunanistan ile yapılan ortaklık anlaşmalarından ayırmak için bu anlaşmalar “Gümrük Birliğinin Kurulmasını Asıl Amaç Olarak Öngören Ortaklıklar”, ya da kısaca Gümrük Birliği Ortaklıkları olarak isimlendirilebilir.

Bu iki anlaşmayı bir önceki anlaşmalardan ve daha sonraki ortaklık anlaşmalarından ayıran diğer bir önemli özelliği ise, anlaşma taraflarının sadece Birlik ve ortak devletten oluşmasıdır. Birliğe üye devletler bu anlaşmalara taraf olmamıştır çünkü onların münhasır yetkisine giren herhangi bir konu bu anlaşmalarda yer almamıştır.⁸⁶ Bu açıdan bakıldığında, Malta ve Kıbrıs ile yapılan ve karma anlaşma niteliğinde olmayan ortaklık anlaşmalarının üyelik öngören anlaşmalardan farklı olarak, daha düşük bir düzeydeki bütünleşmeyi amaçlayan anlaşmalar olduğu kabul edilmektedir.

⁸² Borg ve Inguanez, s. 146. ; Tamçelik, s. 169.

⁸³ Phinnemore, s. 65.

⁸⁴ Karluk 2005, s. 305.

⁸⁵ Phinnemore, s. 47.

⁸⁶ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Joni Heliskoski, **Mixed Agreements as a Technique for Organizing the International Relations of the European Community and its Member States**, Hollanda, Kluwer Law International, 2001, s. 3.

Birliğe katılımı amaçlayan anlaşmalar olmamasına rağmen, bu anlaşmaların dolaylı bir şekilde de olsa, Kıbrıs ve Malta'nın üyelik sürecini en azından teknik açıdan kolaylaştırdığı bir gerçektir.

2. Nesil Ortaklık Anlaşmalarının Uygulama Süreci ve Diplomatik Yaklaşımlar

Kıbrıs ve Malta ile yapılan ortaklık anlaşmalarında, nihai hedefin gümrük birliği olduğu vurgulanmıştır. Ancak bu ülkelerle yapılan ortaklık anlaşmalarının uygulanması aksaklıklara uğramıştır.

Malta'nın Birlik ile ilişkileri bu ülkenin aşırı görüş ayrılıklarına sahip iki partili siyasi sisteminden şekillenmiştir⁸⁷. Milliyetçi Parti döneminde Malta ile imzalanan ortaklık anlaşması, İşçi Partisi hükümete gelince, bu partinin Birlik aleyhine olan yaklaşımı sebebi ile askıya alınmıştır⁸⁸. İşçi Partisinin iktidarda kaldığı 6 yıl boyunca Malta ile yapılan ortaklık anlaşmasının öngördüğü gümrük birliği için gereken adımlar atılmamış ve ekonomik reformlar yapılmamıştır. 1987 yılında Malta'da Milliyetçi Parti yeniden iktidara gelince, Malta ile Birlik arasındaki ilişkiler yeniden canlanmıştır. Malta'nın bu yeni hükümeti, askıya alınan ortaklık anlaşmasının uygulanmasından daha ileriye giderek, 1990 yılında doğrudan Birlik üyeliği için başvuruda bulunmuştur⁸⁹.

Kıbrıs ile yapılan ortaklık anlaşmasının uygulanma süreci de politik faktörlerden etkilenmiştir, ancak bu faktörler Malta'daki politik faktörlerden daha farklıydı. Kıbrıs adasında fiilen halkın bölünmüş olması, adadaki karışık durum ve Türkiye'nin adaya girmesi, Birliği Kıbrıs konusunda daha dikkatli bir yaklaşım sergilemeye sevk etmiştir. Adadaki siyasi sorunlar ekonomik sorunlara da sebebiyet vermiştir. Bu nedenle ortaklık anlaşmasının öngörmüş olduğu ilk dönem başarı ile tamamlanmışken, gümrük birliğine doğru götüren ikinci dönem için hem Birlik hem Kıbrıs tarafından gerekli adımlar atılmamıştır. Bu durum yaklaşık on yıl sürmüştür. Kıbrıs ancak 1987 yılında ortaklık anlaşmasının öngörmüş olduğu ikinci dönem yükümlülüklerini yerine getirmeye hazır hale gelmiştir. 3 yıl sonra, 1990 yılında Kıbrıs (Rum Yönetimi) Birliğe üyelik başvurusunda bulunmuştur. Böylelikle, Kıbrıs adına üyelik başvurusunu yapan Rum yönetimi,

⁸⁷ Michelle Cini, "Culture, Institutions and Campaign Effects: Explaining the Outcome of Malta's EU Accession Referendum", Szczerbiak, Aleks – Taggart, Paul (Der.), **EU Enlargement and Referendums**, London, Routledge, 2005, s. 29.

⁸⁸ Tatham, s. 118.

⁸⁹ Ibid s. 119.

Türkiye'nin üyelik başvurusundan da etkilenecek, Birlik ile daha yakın ilişkiler kurma çabasına girmiştir⁹⁰.

Haziran 1992 yılında Lizbon'da toplanan Avrupa Konseyi, Birliğin Kıbrıs ve Malta ile olan ilişkilerini, ortaklık anlaşmalarının uygulanmasını güçlendirerek, bu ülkelerin üyelik başvurusunu değerlendirmeye alarak ve bu ülkelerle politik diyalogu geliştirerek devam ettireceğini ifade etmiştir⁹¹. Tabii ki Kıbrıs gibi fiilen bölünmüş olan bir devletin üyelik başvurusunu değerlendirmek Birliği çok zorlayan bir olgu olmuştur.

Yunanistan'ın dönem başkanlığı sırasında, Ortaklık Antlaşmasına atıf yapılarak, Birlik ile Kıbrıs arasında bir gümrük birliğinin kurulması için müzakereler başlatılmıştır. Ortaklık Antlaşması'ndan kaynaklanan bu müzakereler yine fiilen Birlik ile yalnızca Kıbrıs Rum Yönetimi arasında gerçekleştirilmiştir. Müzakereler nihayetinde Gümrük Birliği Antlaşması 27 Mayıs 1997 tarihinde imzalanmış ve 1 Ocak 1998 tarihinde resmen yürürlüğe girmiştir⁹². Aynı şekilde Malta ve AT arasında da gümrük birliği kurulmuştur. Malta ve Kıbrıs'ın 2004 yılında AB üyesi olmasıyla, bu ülkelerle yapılan ortaklık anlaşmaları sona ermiştir.

Avrupa Anlaşmaları (3. Nesil – MDA ülkeleri için ortaklık anlaşmaları)

3. Nesil Ortaklık Anlaşmalarının İmzalanmasına Götüren Süreç

Soğuk Savaşın ve ardından sosyalist rejimlerin sona ermesinden sonra SSCB dağıldı. Bu konjoktüre bağlı olarak sosyalizmin siyasal, sosyal ve ekonomik izlerini silmek amacıyla Merkezi Avrupa ülkeleri (Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Slovenya, Macaristan) ve Doğu Avrupa ülkeleri (Polonya, Estonya, Litvanya, Letonya) AB ile yakınlaşma çabalarına başlamıştır. Totaliter rejimlerden çıkan Balkan ülkeleri de (Bulgaristan ve Romanya) aynı yönde hareket etmiştir.

Sovyet Blokunda yaşanan dağılma sürecinin sonucu olarak, Birlik ile "Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi (Council For Mutual Economic Assistance- CMEA/COMECON)" arasında, 25 Haziran 1988'de imzalanan Ortak Bildiri⁹³ ile taraflar birbirlerini resmen tanımışlardır.

⁹⁰ John Redmond, "Cyprus, Malta and the European Community Accession, Association or Partnership", Washington, 1993, (paper presented at European Community Studies Association Third Biannual Conference), s. 3, <http://core.ac.uk/download/pdf/5079883.pdf> (son erişim tarihi 12.09.2015)

⁹¹ Tatham, s. 120.

⁹² Kıbrıs'ın 31.12.1987 tarihli Resmi Gazetesinde yayınlanan 321/1987 sayılı kanun

⁹³ 88/345/EEC Council Decision of 22 June 1988 on the conclusion of the Joint Declaration on the establishment of official relations between the European Economic Community and the Council for Mutual Economic Assistance.

1989'da Berlin duvarının yıkılmasından hemen sonra, Birlik ile MDA ülkeleri arasında Ekonomik ve Ticari İşbirliği Anlaşmaları imzalanmıştır. Anlaşmalar ülkeden ülkeye değişen bazı farklılıklar göstermekle birlikte temelde benzer yapıya sahipti. Anlaşmalar, 10 yıllık bir süre için geçerli olup, tarafların birbirlerine GATT'ın "En Çok Kayırılan Ülke" statüsünü uygulamalarını öngörmekteydi⁹⁴.

Birlik, bir yandan Ekonomik ve İşbirliği Anlaşmaları aracılığı ile MDA ülkeleri ile ekonomik ve ticari ilişkilerini geliştirirken, öbür yandan bu ülkelerde yaşanan dönüşüm sürecini, sağladığı mali yardımlar aracılığıyla desteklemiştir. Bu çerçevede, Konsey, 18 Aralık 1989 tarihinde, Komisyonun Polonya ve Macaristan'a yapılacak yardımlara ilişkin önerisi doğrultusunda, Avrupa Parlamentosunun olumlu görüşünü de alarak, PHARE⁹⁵ Programının hukuki çerçevesini belirleyen 3906/89" sayılı Tüzüğü⁹⁶ düzenlemiştir. İlk başta sadece Polonya ve Macaristan için tasarlanan PHARE programından diğer MDA ülkeleri ile Bulgaristan ve Romanya da AB üyesi olana kadar yararlanmıştı.

AB-MDA ülkeleri arasındaki ilişkilerde atılan bir sonraki adım Avrupa Anlaşmaları olarak adlandırılan ortaklık anlaşmalarının imzalanmasıdır. İlk ortaklık anlaşmaları 1991 yılında Polonya⁹⁷, Macaristan⁹⁸ ve Çekoslovakya⁹⁹ ile imzalanmıştır.

MDA ülkelerinin AB üyelik konusu sık sık gündeme gelmeye başlayınca, 1993 yılında Kopenhag Zirvesinde Kopenhag Kriterleri olarak adlandırılan üyelik için gerekli kriterler belirlenmiştir. Bu kriterler siyasi, ekonomik ve Birlik mevzuatının benimsenmesi olmak üzere üç grupta toplanmıştır. Siyasi Kriter kapsamında demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını ve azınlık haklarını güvence altına alan kurumların varlığı şartı getirilmiştir. Ekonomik Kriter, işleyen ve aynı zamanda Birlik içinde rekabetçi baskılara ve diğer serbest piyasa güçlerine dayanabilecek bir serbest piyasa ekonomisinin varlığını öngörmektedir. Birlik Mevzuatının Benimsenmesi kriteri siyasi, ekonomik ve parasal birliğin hedeflerine bağlı

<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:31988D0345>

⁹⁴ http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-92-27_en.htm?locale=en

⁹⁵ PHARE: Poland and Hungary Aid for Reconstruction of the Economy

⁹⁶ The Bulletin of the European Communities No 12, Volume 22, 28.12.1989, L 375.

<http://aei.pitt.edu/65135/1/BUL333.pdf>

⁹⁷ AT – Polonya Ortaklık Anlaşması: OJ, L348, 31.12.1993

⁹⁸ AT – Macaristan Ortaklık Anlaşması: OJ, L 25, 29.01.1994.

⁹⁹ Ortaklık anlaşmalarının imzalandığı dönemde, Çekoslovakya henüz bölünmemiştir. OJ, L360, 31.12.1993.

kalmak üzere üyelik için gerekli yükümlülükleri yerine getirebilme kapasitesine sahip olmayı kapsamaktadır.

Kopenhag Zirvesi sonucu, 1993-1996 yılları arasında imzalanan diğer Avrupa Anlaşmalarının strüktürünü ve içeriğini etkilememiş, dolayısıyla bu anlaşmalar Kopenhag Zirvesi öncesinde imzalanan ilk Avrupa Anlaşmaları ile benzer şekilde şekillendirilmiştir¹⁰⁰. MDA ülkeleri ile Birlik arasındaki sözleşmeli ilişkilerin kronolojik bir derlemesine aşağıdaki tabloda yer verilmektedir.

Tablo 1: MDA Ülkelerinin AB'ye doğru adımları¹⁰¹

Ülke	İşbirliği Anlaşması	Avrupa Anlaşması	Katılım Anlaşması
1. Bulgaristan	1993	1995	2007
2. Çek Cumhuriyeti	1992	1995	2004
3. Estonya	1995	1998	2004
4. Macaristan	1992	1994	2004
5. Letonya	1995	1998	2004
6. Litvanya	1995	1998	2004
7. Polonya	1992	1994	2004
8. Romanya	1994	1995	2007
9. Slovenya	1997	1999	2004
10. Slovakya	1992	1995	2004

3. Nesil Ortaklık Anlaşmalarının Amacı ve Kapsamı

AB, MDA ülkeleri ile ayrı ayrı, süresi belirlenmeyen ortaklık anlaşmaları akdetmiştir. AB ile MDA ülkeleri arasındaki ilişkinin temel hukuki belgesi olan bu anlaşmalar birbirleriyle benzer bir şekilde düzenlenmiştir.

Avrupa Anlaşmaları öncelikle taraflar arasında bir serbest ticaret alanının oluşturulmasını öngörmekteydi¹⁰². AA'lar, Bulgaristan¹⁰³, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya, Romanya¹⁰⁴ ve Slovak Cumhuriyeti için

¹⁰⁰ Marc Maresceau, "Pre-accession", Marise Cremona, (Der.) **The Enlargement of European Union**, Oxford, Oxford University Press, 2003, s. 15.

¹⁰¹ Tabela, DG Enlargement and External Action Service resmi internet sayfasından alınan bilgilerle dayanarak düzenlemiştir. http://ec.europa.eu/enlargement/about/directorate-general/index_en.htm (Son erişim Ocak 2016)

¹⁰² AT – Bulgaristan Ortaklık Anlaşması'nın 1. maddesi, AT – Çek Cumhuriyeti Ortaklık Anlaşması'nın 8. maddesi.

¹⁰³ AT – Bulgaristan Ortaklık Anlaşması, OJ, L 358, 31.12.1994.

¹⁰⁴ AT – Romanya Ortaklık Anlaşması, OJ, L 357, 31.12.1994.

on yıl, Litvanya¹⁰⁵ ve Slovenya¹⁰⁶ için altı yıl ve Letonya¹⁰⁷ için dört yıl sürecek olan maksimum süre içinde, AB ile ortak ülkeler arasında serbest ticareti kurmayı amaçlamaktaydı¹⁰⁸. Her Avrupa Anlaşmasının yürürlüğe girişi tarihinden başlayarak, Birlik ile ortak ülkeler arasındaki ticarete yeni herhangi bir gümrük vergisi veya kısıtlama uygulanmayacaktı. Bu anlaşmaların amacı, Birlik ile serbest ticaret bölgesinde yer alan ülkeler arasında mallar, hizmetler, işçiler ve sermayenin serbest dolaşabileceği bir serbest ticaret bölgesinin kurulmasıydı¹⁰⁹. MDA ülkeleri ayrıca kendi aralarında serbest ticaret bölgesini (CEFTA¹¹⁰) kurabilmişlerdi.

Asimetrik hükümler içeren AA'lar, ticari ve ekonomik hükümlerin yanı sıra, AB'nin daha önceki tarihlerde akdetmiş olduğu ortaklık anlaşmalarından farklı olarak ilk kez Politik Diyalog¹¹¹ ve Kültürel İşbirliği¹¹² bölümlerini de içermekteydi¹¹³. Politik diyalog unsuru, taraflar arasında, ortak çıkarlar konusunda yapılacak, yüksek siyasi seviyelerdeki görüşmelerin kurumsallaştırılmasını öngörmekteydi. Politik diyalog sayesinde taraflar dış politika konularında da ortak bir tutum sergilemeye çalışmaktaydı¹¹⁴.

Daha önceki ortaklık anlaşmalarında olduğu gibi, AA'lar da ortaklığın kurumsal yapısını düzenlemekteydi. Bu anlaşmalarda, her iki tarafın temsil edildiği, bir Ortaklık Konseyi'nin kurulması öngörülmekteydi¹¹⁵.

AA'ların bir diğer önemli unsuru müktesebatın yakınlaştırılmasıydı. Bu çerçevede ortak ülkelerin milli müktesebatlarını AB müktesebatına uygun hale getirmeleri gerekmekteydi¹¹⁶. Böyle bir düzenlemenin, Kopenhag Kriterlerinden birini teşkil ettiği düşünüldüğünde, AA'ların, MDA ülkelerini

¹⁰⁵ AT – Litvanya Ortaklık Anlaşması, OJ, L 51/3, 02.02.1998.

¹⁰⁶ AT – Slovenya Ortaklık Anlaşması, OJ, L 51/3, 02.02.1998

¹⁰⁷ AT – Letonya Ortaklık Anlaşması, OJ, L 26/3, 02.02.1998.

¹⁰⁸ İlgili ortaklık anlaşmalarının 6. 7. ve 8. maddeleri.

¹⁰⁹ İlgili Ortaklık Anlaşmaların III Bölümü.

¹¹⁰ <http://www.cefta.int/>

¹¹¹ İlgili Ortaklık Anlaşmalarının I Bölümü.

¹¹² İlgili Ortaklık Anlaşmalarının VII Bölümü

¹¹³ http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-92-27_en.htm?locale=en

¹¹⁴ **Lynn Elizabeth Ramsey, The Polish Europe Agreement: An Analysis Of Implementation And Implementation Theory In European Union External Relations Agreements**, yayınlanmamış doktora tezi, School Of Law University Of Glasgow, Nisan 1998, s. 125

¹¹⁵ Örneğin AT-Polonya ortaklık Anlaşmasının 102 - 110. maddeleri, AT-Bulgaristan Ortaklık Anlaşmasının 105-113. maddeleri,

¹¹⁶ Örneğin AT-Bulgaristan Ortaklık Anlaşmasının 69-71. maddeleri, AT-Polonya ortaklık Anlaşmasının 68. - 70. maddeleri,

AB üyeliğine hazırlayan bir düzenleme niteliğinde olduğu sonucuna varılmaktadır¹¹⁷.

AB üyeliği konusu ile ilgili bir değerlendirme yapıldığında, Ankara ve Atina Anlaşmalarından farklı olarak Avrupa Anlaşmalarının maddelerinde ortak devletlerin muhtemel üyeliğinden bahsedilmediği tespit edilmektedir. AA'ların sadece dibacesinde, ortak ülkelerin nihai hedeflerinin Birliğe üyelik olduğu ve ortaklığın bu hedefe ulaşılmasında bir yardımcı araç teşkil ettiği belirtildiği görülmektedir¹¹⁸. Böyle bir düzenlemeden dolayı AA'lar olağan serbest ticaret anlaşmalarının çok ötesine geçerek, MDA ülkelerini tam üyeliğe hazırlayan bir belge olarak nitelendirilmiştir¹¹⁹.

Kopenhag Zirvesi öncesinde yapılan ilk 3 AA, bir üyelik aracından çok, üyelik alternatifi olarak algılanmıştır¹²⁰. Oysa aslında AA'larda ortak devletin AB üyeliği, tarafların ortak amacı olarak belirtilmediği gibi, anlaşmaların dibacesindeki üyelik ile ilgili ifadenin de bir hukuki bağlayıcılığı yoktur¹²¹. Bu ilk üç Avrupa Anlaşmalarının dibacesinde üyelik ile ilgili olan ifadenin, ortakların birbirlerinin amaçlarının farkında olduğu anlamına geldiği ifade edilmiştir. Bu ifadenin anlaşmanın dibacesinde yer alması ise taraflar açısından hukuki bağlayıcılığı önleme çabasının bir göstergesi olarak yorumlanmıştır¹²².

AB üyeliğinin bir alternatifi olarak nitelendirilen ilk üç AA ile benzer bir içeriğe ve strükture sahip olmalarına rağmen, Kopenhag Zirvesinin sonrasında yapılan AA'lar AB üyeliği için birer araç olarak nitelendirilmiştir¹²³. AB üyeliği için bir alternatif ya da AB üyeliğini hazırlayan bir araç olmasına bakılmaksızın, AA'lar, çeşitli uluslararası platformlarda, MDA ülkelerinin AB üyeliğini hazırlayan hukuki belgeler olarak kabul edilmiştir. Bu tür anlaşmalar aracılığı ile Birlik ve üye ülkeler, ortaklık kurulan ülkelerin yapacağı reformları desteklemeyi ve bu çerçevede yardımlarını sunmayı üstlenmişlerdir. Böylece Ortaklık Anlaşmaları AB'ye katılım stratejisinin en önemli aracı haline gelmiştir.

¹¹⁷ Adam Lazowski, "Approximation of Laws", Andrea Ott ve Kirstyn Inglis, (Der.), **Handbook on European Enlargement: A commentary on the Enlargement Process**, The Hague, TMC Asser Press, 2002.

¹¹⁸ Örnek olarak bakınız AB – Polonya Ortaklık Anlaşmasının dibacesi.

¹¹⁹ Elif Gürsoy, "Avrupa Anlaşmalarının Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkelerinin Ekonomik Gelişimine Etkisi", www.dtm.gov.tr/dtmadmin/.../avrupa_anlasmalarinin_merkezi_ve.doc (son erişim tarihi 12 Eylül 2014)

¹²⁰ Stephanie Lauth Shaelou, **The EU and Cyprus: Principles and Strategies of Full Integration**, Hollanda, Martinus Nijfohh Publishers, 2010, s. 10.

¹²¹ Ramsey, s. 123.

¹²² Maresceau, s. 15.

¹²³ İbid, s. 18.

3. Nesil Ortaklık Anlaşmalarının Uygulama Süreci ve Diplomatik Yaklaşımlar

İlk üç AA'nın imzalanmasından sonra, Haziran 1993 yılında yapılan Kopenhag Zirvesi AB, MDA ülkeleri ile olan ilişkilerine yeni bir boyut kazandırmıştır ve MDA ülkelerinin AB'ye katılımını kesin hale getirmiştir. Kopenhag Zirvesi'nde alınan kararlar bu ülkelerin üyelikleri, akit tarafların ortak hedefi olmuştur. Üyeliğin ön şartı niteliğinde olan ve sağlanması gereken kriterler belirlenmiş, fakat üyeliklerin gerçekleşmesiyle ilgili bir tarih öngörülmemiştir¹²⁴.

Kopenhag Zirvesi'nden sonra 31 Mart 1994'de Macaristan, 5 Nisan 1994'de Polonya, 22 Haziran 1995'de Romanya, 27 Haziran 1995'de Slovakya, 27 Ekim 1995'de Letonya, 27 Kasım 1995'de Estonya, 12 Aralık 1995'de Litvanya, 16 Aralık 1995'de Bulgaristan, 17 Ocak 1996'da Çek Cumhuriyeti ve 10 Haziran 1996'da Slovenya AB'ye üyelik için başvurmuştur¹²⁵.

MDA ülkeleri ile Katılım Anlaşmaları 2003 yılında Atina'da imzalanmış ve 2004 yılında bu ülkeler AB üyesi olmuştur¹²⁶. Bu genişleme dalgasına Kıbrıs ve Malta da dâhil olmuştur. Romanya ve Bulgaristan'ın tam üyeliği ise 2007 yılında gerçekleştirilmiştir.

5. Genişleme sürecinde çeşitli deklarasyonlar, bağlayıcı olmayan taahhütler, politik araçlar ya da bunlara benzer 'soft law' nitelikli diğer araçlar geniş bir şekilde kullanılmıştır. MDA ülkelerinin üyelik süreci, ortaklık anlaşmaları gibi hukuki çerçevelerin düzenlenmesinin yanı sıra, karşılıklı ilişkilerde istikrarın ve esnekliğin dikkatli bir kombinasyonunun olumlu sonuçlara götürebileceğini göstermiştir. Başka bir ifade ile bağlayıcı hükümlere ek olarak tek taraflı imtiyazların tanınması sürecin ilerlemesine yardımcı olmuştur. Tarafların böyle bir yaklaşımı ortaklıktan katılıma götüren süreç boyunca izlenmiştir.

Genişleme sürecinde bağlayıcı hukukun rolü önemliydi ancak tek başına yeterli olmamıştır. Ağırlıklı olarak ortaklık anlaşmalarından oluşan bağlayıcı hukuk, AB ve ortak devletler arasındaki ilişkinin sadece bir unsurunu teşkil etmektedir. Tabii ki bu önemsiz bir unsur değildir. Tam tersine, bağlayıcı hukuk, devletler arasındaki ilişkilerin kalıcı, barışçıl ve istikrarlı bir zeminde geliştirilmesini sağlayan bir unsurdur¹²⁷. Avrupa

¹²⁴ Conclusion of the Presidency – Copenhagen, June 21-22, 1993, SN 180/93.

¹²⁵ http://ec.europa.eu/enlargement/policy/from-6-to-28-members/index_en.htm

¹²⁶ İbid

¹²⁷ Peter-Christian Müller-Graff, "Legal framework for EU – CEEC relations", Maresceau, Marc (Der.), **Enlarging the European Union, Relation Between the EU and Central and Eastern Europe**, London, Longman Press, 1997, s.29.

Anlaşmaları da ilk başta AB üyeliğinin bir alternatifi olarak düzenlenirken, daha sonra içerik ve yapıları değiştirilmediği halde, muhtemel bir üyeliğin aracı ve ön aşaması olarak gösterilmiş ve bu doğrultuda kullanılmıştır. Avrupa Anlaşmaları ortak devletlerin AB üyeliği ile sona ermiştir.

İstikrar ve Ortaklık Anlaşmaları (4. Nesil – Batı Balkan Ülkeleri İçin Ortaklık Anlaşmaları)

4. Nesil Ortaklık Anlaşmalarının İmzalanmasına Götüren Süreç

İtalya, Avusturya, Yunanistan gibi eski AB üyesi olan ülkelerin tam arasında yer alan Balkan coğrafyası, istikrarsızlık, savaş ve çatışmaların son yıllara kadar devam ettiği bir coğrafyadır. Romanya ve Bulgaristan gibi ülkeler AB üyesi olduktan sonra, bu bölgedeki istikrarsızlık ve çatışmalar artık AB coğrafyasının sınırına değil, tam içine taşınmış oldu, dolayısı ile bu bölgedeki sorunlar AB için çözüme kavuşturulması gereken bir konu haline gelmiştir.

AB – Balkan ülkeleri arasındaki ilişkilerin başlangıcını araştırmak için Balkan ülkelerindeki komünist rejimlerin son bulduğu ve eski Yugoslavya Federal Sosyalist Cumhuriyeti'nin (Yugoslavya'nın) dağıldığı 1990'lı yılların başına bakmak gerekir. Bu dönemde eski Yugoslavya'dan ayrılan ülkeler (Bosna–Hersek, Hırvatistan, Makedonya, Sırbistan, Karadağ, Kosova) ve Arnavutluk AB ile diplomatik ilişkilerini geliştirme çabalarına başlamıştır. AB tarafından bu ülkelerden oluşan bölge, "Batı Balkan" olarak isimlendirilmiştir.

Totaliter rejimlerden çıkan Batı Balkan ülkelerinin demokratik rejime doğru geçiş dönemi, MDA ülkelerinin geçiş dönemine göre daha sancılı olmuştur. Post-komünist dönemde MDA ülkeleri köklü ekonomik ve politik değişim süreçlerini başarılı bir şekilde gerçekleştirirken, Batı Balkan ülkeleri etnik çatışmalar, savaşlar, ekonomik ve siyasi istikrarsızlık engellerine takılmıştır. Slovenya, Hırvatistan, Bosna Hersek (1991-1995), Kosova (1999) ve Makedonya'da (2001) meydana gelen silahlı çatışma ve savaşlar ile Bulgaristan'daki (1997) ekonomik sistemin çöküşü ve Arnavutluk'taki (1997) devlet organlarının çöküşü sebebi ile ortaya çıkan iç çatışmalar bölgede istikrarsızlık yaratmış ve uluslararası güvenlik endişelerine sebebiyet vermiştir¹²⁸.

¹²⁸ Balkan'daki kriz ve savaşlar konusunda ayrıntılı bilgi için bakınız: P. Siani Davies, "Introduction: international intervention (and non-intervention) in the Balkans", in P. Siani-Davies (Der.), **International Intervention in the Balkans since 1995**, London and New York, Routledge Press, 2003, ss. 15–26.

Balkanlardaki krizlerin kendilerine doğru sıçrayacağı endişesi ile Avrupa ülkeleri ve uluslararası örgütler bölgeye çeşitli şekillerde müdahale etmeye başlamıştır. Avrupa ülkeleri, Batı Balkan ülkelerine duruma göre insani yardım gönderme, mali destek sağlama, yeni oluşan devletleri tanıma, diplomatik ilişkiler kurma, gözlemci ve barış güçleri gönderme gibi çeşitli müdahalelerde bulunmuştur.

Batı Balkanlar'daki durum AB tarafından daha dikkatli bir yaklaşım ve iyi düşünülmüş bir politika gerektirmiştir. Bu çerçevede AB 1997 yılında *Bölgesel İşbirliği Yaklaşımı* adı altında yeni bir politika geliştirmiştir¹²⁹. Bu politika kapsamında, demokrasinin, hukukun üstünlüğünün ve iyi komşuluk ilişkilerinin sağlanmasını kapsayan siyasi boyut, ekonominin yeniden canlandırılmasını amaçlayan ekonomik boyut ve organize suçlarla ve yolsuzlukla mücadele, sınırların entegre yönetimini kapsayan güvenlik boyutu olmak üzere üç temel boyut belirlenmiştir¹³⁰. Bölgesel Yaklaşım politikası, hem bölge ülkeleri arasında daha sıkı bir işbirliği sağlamayı hem de bu ülkelerle AB arasında oluşturulacak ikili ilişkiler için zemin oluşturmayı hedeflemiştir.

1999 yılında NATO'nun Sırbistan'ı bombalaması ile son bulan Kosova savaşı, etkili finansal kaynakların eksikliği, bölgenin tarihi ve coğrafi bağlarının göz önünde bulundurulmaması gibi sebepler, AB'nin Batı Balkanlara yönelik geliştirdiği Bölgesel Yaklaşım politikasının fazla ilerleme kaydedemediğini göstermiştir¹³¹. Bu nedenle AB bu politikayı gözden geçirme ihtiyacı hissetmiştir.

26 Mayıs 1999 tarihinde, Batı Balkan ülkelerinin reform sürecini desteklemek ve bu ülkeleri AB'ye yakınlaştırmak için Komisyonun oluşturduğu, İstikrar ve Ortaklık Süreci (İOS) isimli yeni bir strateji sayesinde taraflar arasındaki ilişkiler yeni bir boyut kazanmıştır. İOS çerçevesinde, belirlenen reformlara uyum sağlayan ülkelerle İstikrar ve Ortaklık Anlaşması imzalanması öngörülmüştür¹³².

Batı Balkanlar'ın AB bütünleşmesinin en önemli çerçevesini teşkil eden İOS'nin (1) bölgesel istikrar ve (2) AB üyeliğinin de dâhil olduğu AB

¹²⁹ Bölgesel yaklaşım konusunda daha ayrıntılı bilgi için bakınız: Mustafa Turkeş ve Göksu Göksöz, 'The European Union strategy towards the Western Balkans: exclusion or integration?', **East European Politics and Societies**, C.20, S.4, 2006, ss. 675-677.

¹³⁰ European Commission, Regional Cooperation in the Western Balkans, A Policy Priority for the European Union, 2005. http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/nf5703249enc_web_en.pdf

¹³¹ Dimitris Papadimitriou, "The EU's Strategy in the Post-Communist Balkans," **Southeast European and Black Sea Studies**, September 2001, C.1, S.3, ss. 69-94, s.79.

¹³² http://ec.europa.eu/enlargement/policy/glossary/terms/sap_en.htm

bütünleşmesi olmak üzere iki amacı vardır. Bu amaçlar hiyerarşisinde, bölgedeki istikrarın ön planda, AB bütünleşmesi ise ikincil bir konumda olduğu görülmektedir¹³³.

İOS'nin bölgesel nitelikte bir süreç olmasına rağmen, uygulamada AB bölgedeki ülkeleri ile ilişkilerini her ülkenin kendi özelliklerine göre değerlendirmiştir. Bu sürecin öncesine kadar AB, bölgesel politikalarında ülkesel özelliklerine önem vermeden, sadece Batı Balkan ülkelerinin birbirleriyle olan ilişkilerine yönelik girişimlerde bulunmuştu. İOS kapsamında uygulanan bire bir ilişki kurma politikası ise ülkeler arasındaki farklılıkları dikkate aldığı ve Batı Balkan ülkelerine AB üyeliğinin önünü açtığı için önem kazanmaktadır¹³⁴.

19-20 Haziran 2000 tarihlerinde gerçekleştirilen *Feria Zirvesi* Sonuç Bildirgesinde, üye ülkeler, İOS'ye verdikleri desteği bir kez daha dile getirmişlerdir. Bildirgede, AB'nin öngördüğü reformları, bölgesel işbirliğini, demokrasinin üstünlüğü ilkesini kabul eden Batı Balkan ülkelerinin, AB üyeliğine potansiyel aday ülke olabilecekleri belirtilmiştir¹³⁵. Ayrıca, Makedonya ile AB arasında bir İstikrar ve Ortaklık Anlaşması imzalanmasına yönelik müzakere sürecinin başlatılacağından memnuniyet duyulduğu ve Hırvatistan ile kısa bir süre sonra müzakere sürecinin başlamasının umut edildiği belirtilmiştir¹³⁶.

Bu şekilde ilk İOA'nın müzakere ve imzalama süreci fiilen başlatılmış oldu. 26 Mart 2001 tarihli Konsey kararı ile Makedonya ve AB ilişkileri farklı bir noktaya taşınır ve ilk İOA imzalanır¹³⁷. Makedonya'nın ardından 29 Ekim 2001'de İOA imzalayan ikinci ülke Hırvatistan oldu¹³⁸.

23-24 Kasım 2000 tarihlerinde, Zagreb'de gerçekleştirilen Birinci "AB-Batı Balkan Zirvesi ertesinde açıklanan "*Zagreb Deklarasyonunda*" Batı Balkan ülkelerinin AB üyeliğine potansiyel aday oldukları yeniden vurgulanmıştır. Ayrıca AB üyeliğinin AB Antlaşması hükümleri ve Kopenhag

¹³³ Arolda Elbasani, "Enlargement in the Western Balkans: EU Incentives and Domestic Constrains", Ivan Biliarsky et al, (Der.), **The Balkans and Caucasus: Parallel Processes on the Opposite Sides of the Black Sea**, Cambridge, Cambridge Scholars Publishing, 2012, ss. 256-277, s.268.

¹³⁴ The Stabilisation & Association Process
<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:r18003>

¹³⁵ European Council Santa Maria de Feira Summit 2000, Conclusion of Presidency, 67. paragraf.

¹³⁶ Ibid, 70. paragraf.

¹³⁷ AB – Makedonya İstikrar ve Ortaklık Anlaşması, OJ, L 216/61, 20.03.2004.

¹³⁸ AB – Hırvatistan İstikrar ve Ortaklık Anlaşması, OJ, L 26/3, 28.01.2005.

Kriterleri çerçevesinde özellikle bölgesel işbirliği bakımından İstikrar ve Ortaklık Anlaşmasının uygulanmasına bağlı olduğu ifade edilmiştir¹³⁹.

Zagreb Zirvesinde AB üyeleri ve Batı Balkan ülkeleri bütünleşme sürecinin temelini şartlılık ilkesinin oluşturduğunu karşılıklı olarak kabul etmiş oldular¹⁴⁰. Bu şartlılık ilkesi kapsamı o zamana kadar genişlemelerde ileri sürülen şartlılıktan daha geniş ve kapsayıcıydı. İOS bünyesinde AB tarafından öngörülen reformlara uyum sağlayan Batı Balkan ülkeleri ile İOA imzalama süreçleri başlatıldı.

4. Nesil Ortaklık Anlaşmalarının Amacı ve Kapsamı

Bütün İOA'lar genellikle AA'ların modeline dayanarak düzenlenmiş, ancak bu anlaşmalara Batı Balkanlar'ın özellikleri ve bulunduğu şartlar göz önünde bulundurularak bazı ek unsurlar eklenmiştir¹⁴¹. Dolayısıyla İOA'ların, AB'ye katılımı öngören klasik ortaklık anlaşmalarının ve özellikle Avrupa Anlaşmalarının niteliklerinin büyük bir kısmını taşıdığı kabul edilmektedir. AA'larda olduğu gibi İOA'larda da politik diyalog¹⁴², ticaretin serbestliği¹⁴³, bölgesel işbirliğinin geliştirilmesi¹⁴⁴, ortaklık organlarının oluşturulması¹⁴⁵ gibi konular düzenlenmiştir.

Bütün İOA'ların 1. maddesinde tarafların bu anlaşmalarla ortaya koyduğu hedefleri benzer şekilde ifade edilmektedir. Bu kapsamda taraflar ortaklığın amacını "*Batı Balkan ülkelerinin demokrasiyi ve hukuk devletini sağlamlaştırma çabalarını desteklemek, taraflar arasındaki politik diyalogun devamı için işlevsel bir çerçeve oluşturmak, ortak devletlerin içinde ve buldukları bölgede politik, ekonomik ve kurumsal istikrarın sağlanmasına katkıda bulunmak, iki taraflı ticaret anlaşmalarının sonuçlanması için ekonomik önlemler almak, adalet ve içişlerinde yoğunlaştırılmış işbirliği için kurumsal ilişki geliştirmek, anlaşma hedeflerini sağlayabilmek için gerekli tüm alanlarda geniş işbirliğine gitmek*" şeklinde ifade etmiştir¹⁴⁶.

Ortaklık anlaşmalarının hedeflerini düzenleyen İOA'lardaki 1. madde, AA'lardaki 1. maddeden farklılık göstermektedir. Örneğin Batı Balkan

¹³⁹ European Commission Zagreb Summit 24 November 2000 Final Declaration.

¹⁴⁰ General Affairs Council, Review of the Stabilisation and Association Process, Annex Section III, Brussels, 11–12 June 2001, Press 01/226.

¹⁴¹ Steven Blockmans ve Adam Lazowski, **The European Union and Its Neighbours**, UK, ASSER Yayınları, 2006, s.328.

¹⁴² İlgili Anlaşmalarının II Bölümü.

¹⁴³ İlgili Anlaşmalarının IV Bölümü.

¹⁴⁴ İlgili Anlaşmalarının III Bölümü.

¹⁴⁵ Örneğin AB – Hırvatistan İstikrar ve Ortaklık Anlaşmasının 110. – 116. maddeleri, AB – Sırbistan İstikrar ve Ortaklık Anlaşmasının 119. – 125. maddeleri.

¹⁴⁶ AB – Makedonya İstikrar ve Ortaklık Anlaşmasının 1. maddesi, AB-Arnautluk İstikrar ve Ortaklık Anlaşması 1. maddesi. (diğer İOA'ların 1. maddesi de aynı şekilde ifade edilmiştir).

ülkeleri ile ilk olarak Makedonya ile müzakere edilen ve 2001 yılında imzalanan İstikrar ve Ortaklık Anlaşmasında bölgesel işbirliğinden bahsedilirken, Slovenya ile yapılan Avrupa Anlaşmasında bu konuda herhangi bir düzenleme yoktur. Batı Balkan ülkeleri ile yapılan ilk İOA olan Makedonya ile yapılan anlaşma daha sonra akdedilen İOA'lar için bir model teşkil etmiştir. Böylelikle bölgedeki istikrarın Batı Balkan ülkelerinin arasındaki işbirliği aracılığı ile sağlanması ile ilgili düzenleme bütün İOA'larda düzenlenen bir konu olmuştur¹⁴⁷.

İOA'lar aracılığı ile AB, Batı Balkan ülkelere uygun bir ortaklık yaratmaya çalışmıştır. Bu anlaşmalar öncelikle Batı Balkan ülkelerinin aralarındaki işbirliği aracılığı ile bölgedeki istikrarı sağlamak ve daha sonra çeşitli katkılar aracılığı ile bu ülkelerin AB'ye entegrasyonunu sağlamak amacı ile yapılmıştır. Böylece AB'nin Batı Balkanlara yönelik oluşturduğu bölgesel yaklaşım, İOA'ların hukuki çerçevesine dâhil edilmiştir¹⁴⁸. Zaten İOA'ların 3. maddesinde bölgesel yaklaşımın anlaşmanın ana unsurlarından birini teşkil ettiği ifade edilmektedir.

Makedonya ile yapılan İOA'nın 4. ve 12. maddeleri, benzer şekilde bütün İOA'larda düzenlendiği gibi, ortak devletin bölgedeki diğer devletlerle ekonomik ve siyasi işbirliğini geliştirme yükümlülüğünü düzenlemektedir. Bu işbirliği kapsamında bölgedeki devletler aralarında serbest ticaret bölgesinin kurulması için birbirleri ile ilgili ticari anlaşmalar yapmaktadırlar. 2006 yılında Batı Balkan ülkeleri, CEFTA Anlaşmasını imzalayarak Orta Avrupa Serbest Ticaret Bölgesine dâhil oldular. Bu anlaşmanın imzalayan devletler tarafından onaylanması sadece bir yıl sürdü. Bu kadar hızlı bir onay süreci bölgedeki ülkelerin bölgesel işbirliğine verdiği önemin göstergesi olarak yorumlanmıştır¹⁴⁹.

AA'lardan farklı olarak, İOA'ların düzenlediği diğer bir konu adalet ve içişleri alanında işbirliğidir¹⁵⁰. Örnek vermek gerekirse Polonya ile yapılan ortaklık anlaşmasında adalet ve içişleri alanında işbirliği ile ilgili herhangi bir referans yer almamaktaydı çünkü söz konusu alan, Polonya ile imzalanan ortaklık anlaşmasından sonra AB mevzuatına dâhil olmuştur¹⁵¹.

¹⁴⁷ İlgili Anlaşmalarının III Bölümü.

¹⁴⁸ AB – Makedonya İstikrar ve Ortaklık Anlaşmasının I ve II Bölümü.

¹⁴⁹ <http://www.cefta.int/>

¹⁵⁰ İlgili İstikrar ve Ortaklık Anlaşmalarının VII Bölümü

¹⁵¹ Ott ve Kirstyn, s 165.

Müktesebatın yakınlaştırılması da İOA'ların düzenlediği diğer bir önemli konudur.¹⁵² Ancak AA'lardan farklı olarak¹⁵³ bu konu İOA'larda çok ayrıntılı bir şekilde düzenlenmemiştir. Örneğin Hırvatistan ve Makedonya ile yapılan İOA'larda müktesebatın yaklaşması ile ilgili sadece bir madde söz konusudur. Aslında Batı Balkan ülkelerinde, iç mevzuatların AB mevzuatına uyumlaştırılması bu ülkelerin bir hukuki yükümlülüğün yerine getirmesinden çok bir irade süreçleri olarak gerçekleştirilmiştir.¹⁵⁴

İOA'ları AA'lardan ayıran diğer bir unsur, AB üyeliği ile ilgili düzenlemenin şeklidir. İOA'ların maddelerinde AB üyeliği ile ilgili herhangi bir düzenlemeye rastlanmamaktadır. Avrupa Anlaşmalarının dibacesinde yer alan, ortak ülkelerin nihai hedeflerinin Birliğe üyelik olduğu ve ortaklık anlaşmasının bu hedefe varılmasında bir yardımcı araç teşkil edeceği yönündeki üyelik ile ilgili hüküm, İOA'larda aynı şekilde yansıtılmamıştır. İOA'ların dibacesinde AB'nin üyelik ile ilgili Kurucu Antlaşmalarda ve Kopenhag Zirvesinde belirtilmiş olduğu şartların yerine getirilmesi halinde, ortaklık anlaşmasının, bölgesel işbirliği ile ilgili düzenlemeler başta olmak üzere içerdiği bütün düzenlemelerin başarılı bir şekilde uygulanması durumunda potansiyel aday statüsünde olan ortak devletin AB'ye tam entegre olabileceği ifadesi kullanılmaktadır.¹⁵⁵

Bu ifadede öncelikle, AB'nin, Batı Balkan ülkeleri için ilk kez potansiyel aday kavramını getirdiği görülmektedir. Potansiyel aday statüsü AB ile İOA imzalayan bütün Batı Balkan ülkelere tanınmaktaydı. Potansiyel aday statüsü kavramının aslında resmi bir tanımlanması yoktur ancak İOA'ların dibacesinde bu statüye sahip ülkeler için üyelik şartlarına bağlı olarak AB *entegrasyonu* vaat edilmektedir. Bu durumda Batı Balkan ülkeleri için kullanılan entegrasyon kavramının üyelik kavramına eşdeğer olduğu ileri sürülebilmektedir.¹⁵⁶

¹⁵² İgili İstikrar ve Ortaklık Anlaşmalarının VI Bölümü

¹⁵³ Avrupa Anlaşmalarındaki düzenlemeler için örnek olarak bakınız AT – Estonya Ortaklık Anlaşmasının 68. maddesi, AT Litvanya ve AT – Letonya Ortaklık Anlaşmalarının 68. maddesi.

¹⁵⁴ Adam Lazowski, “Approximation of Laws”, Andrea, Ott – Kirstyn, Inglis, (Eds) Handbook on European Enlargement: A commentary on the Enlargement Process, TMC Asser Press, The Hague, 2002.

¹⁵⁵ Arnavutluk ile yapılan İOA'nın dibacesinden: RECALLING the European Union's readiness to integrate to the fullest possible extent Albania into the political and economic mainstream of Europe and its status as a potential candidate for European Union membership on the basis of the Treaty on European Union and fulfilment of the criteria defined by the European Council in June 1993, subject to the successful implementation of this Agreement, notably regarding regional cooperation

¹⁵⁶ Stefania Panebianco ve Rosa Rossi, “EU attempts to export norms of good governance to the Mediterranean and Western Balkan countries”, Jean Monnet Working Papers in Comparative and International Politics, s.6.

Diğer taraftan, İOA'lar Batı Balkan ülkelerinin AB üyeliğini açık bir şekilde öngörmemiş olmalarına rağmen, bu ülkelerin AB'ye katılımı birçok kez dile getirilmiştir¹⁵⁷. Ancak anlaşmanın dibacesindeki ifadeden de anlaşılacağı üzere, Batı Balkan ülkelerinin AB entegrasyonu (ve dolayısı ile üyeliği) bir dizi şartlara bağlanmıştır ve bu şartlılık ilkesinin bir önceki üyelik süreçlerinde talep edilen şartlardan çok daha kapsamlı olduğu görülmektedir.

4. Nesil Ortaklık Anlaşmalarının Uygulama Süreci ve Diplomatik Yaklaşımlar

İlk İOA'lar imzalandıktan sonra, 2003 yılında gerçekleşen Selanik Zirvesinde İOA'ların AB üyeliği sürecinde kullanılacak ilk ve son anlaşma olduğu açıklanmıştı¹⁵⁸. Bu şekilde Batı Balkan ülkelerinin üyelik sürecinde başka hukuki bağlayıcılığı olan anlaşmaların yapılmayacağı kesin bir şekilde belirtilmiş oldu. Bu zirvede ayrıca, AB Partnerliği, ikili ve Birlik programlarına katılmak gibi daha önceki genişleme sürecinde kullanılan bazı araçların da kullanılması kararlaştırılmıştır¹⁵⁹. Bu durumda AB'nin, MDA ülkelerinin katılım sürecinde kullandığı Ön-katılım Sürecini, İstikrar ve Ortaklık Sürecinde model olarak kullanmaya çalıştığı görülmektedir.

AB'nin Batı Balkan ülkelere yönelik tasarladığı ve temelinde İOA'ların bulunduğu İstikrar ve Ortaklık Süreci, bölgedeki ülkelerin çeşitli sorunları sebebi ile her ülkede farklı şekillerde ilerledi. AB, Batı Balkan ülkelerinin ilerleme süreçlerini takip etmek ve değerlendirmek için her yılın Ekim ayında her ülke için ayrı İlerleme Raporları hazırlamaktadır. Batı Balkan ülkelerinin AB entegrasyonu yolundaki en son durumu aşağıdaki tabloda özetlenmiştir¹⁶⁰.

¹⁵⁷ http://ec.europa.eu/enlargement/index_en.htm (son erişim tarihi 14.06.2015), EU – Western Balkans Thessaloniki Summit, 21 June 2003, Declaration, European Council, Presidency Conclusions – Thessaloniki, 19 and 20 June 2003.

¹⁵⁸ EU – Western Balkans Thessaloniki Summit, 21 June 2003, Declaration.

¹⁵⁹ European Council, Presidency Conclusions – Thessaloniki, 19 and 20 June 2003, 41. paragraf.

¹⁶⁰ Tablonun verileri AB resmi sayfasından alınmıştır:
<http://ec.europa.eu/enlargement/countries/detailed-country-information>

Tablo 2: Batı Balkan Ülkelerinin ve Türkiye'nin AB'ye doğru adımları

Batı Balkan ve Türkiye	Ticaret ve İşbirliği Anlaşmasının İmzalanma Tarihi	İOA İmzalanma Tarihi	İOA Yürürlük Tarihi	AB Üyelik Müracaat tarihi	Aday Statüsünün Verilme Tarihi	Katılım Müzakereleri Başlama Tarihi	AB Üyelik Tarihi
Arnavutluk	1992	2006	2009	2009	2014	-	-
Bosna Hersek	-	2008	2015	-	-	-	
Hırvatistan	-	2001	2005	2003	2004	2005	2013
Makedonya	1998	2001	2004	2004	2005	-	-
Sırbistan	-	2008	2013	2009	2012	2014	-
Karadağ	2007	2008	2010	2008	2010	2012	-
Kosova	-	-	-	-	-	-	-
Türkiye ¹⁶¹		1963	1964		1999	2005	-

Tabloda da görüldüğü üzere, ülkeden ülkeye ilerleme durumları büyük farklılık göstermektedir. Makedonya ve Hırvatistan ile ilk İOA'lar 2001 yılında imzalanmışken, diğer Batı Balkan ülkeleri ile ortaklık anlaşmaları ancak 2008 yılında imzalanabilmiştir. 2008 yılında bağımsızlığını ilan eden Kosova ile ise İOA'nın imzalanması için fizibilite çalışması olumlu şekilde tamamlanmıştır ve müzakere süreci devam etmektedir.

An itibariyle Hırvatistan 2013 yılında AB üyeliğini alan tek Batı Balkan ülkesidir. AB üyeliğine başvuran ve AB aday statüsünü alan Makedonya, Karadağ, Sırbistan ve Arnavutluk olmak üzere dört Batı Balkan ülkesi söz konusudur. Bunlardan sadece Karadağ ile katılım müzakereleri başlatılmıştır.

AB ile İOA imzalayan Makedonya ve Arnavutluk¹⁶², bu anlaşmaların yürürlüğe girmesi ile hemen AB'ye üyelik için başvuruda bulunmuştur. Hırvatistan, Karadağ¹⁶³ ve Sırbistan¹⁶⁴ ise İOA'lar yürürlüğe girmeden önce üyelik başvurularını yapmışlar ve yine bu anlaşmalar yürürlüğe girmeden önce aday statüsünü kazanmışlardı. Bu durum, İOA'ların üyelik için gerekli ve önemli bir adım olup olmadığı tartışmasını yeniden gündeme getirmiştir.

Batı Balkan ülkelerinin AB entegrasyonu yolunda ilerleme süreçlerini etkileyen faktörlerin farklılık gösterdiği görülmektedir. Bu ülkelerin her birinin kendine özgü sorunlarının mevcudiyeti sebebiyle, AB, üyelik için sunduğu genel şartların yanı sıra, her ülke için ayrı ayrı ve özel durumları göz önünde bulundurarak özel şartlar da belirlemiştir.

¹⁶¹ Kıyaslama amacı ile tabloda Türkiye'ye de yer verilmiştir.

¹⁶² AB – Arnavutluk İstikrar ve Ortaklık Anlaşması, OJ, L 107, 28.04.2009

¹⁶³ AB – Karadağ İstikrar ve Ortaklık Anlaşması, OJ, L 108, 29.04.2010

¹⁶⁴ AB – Sırbistan İstikrar ve Ortaklık Anlaşması, OJ, L 278/14, 29.04.2008

Örneğin, adaylık statüsünü aldıktan sonra Hırvatistan'ın AB yolunda karşılaştığı en önemli iki özel şart Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi (ICTY) ile işbirliği yapması ve Slovenya ile yaşadığı sınır ile ilgili problemleri çözmesidir. Hırvatistan'ın ICTY ile gerekli işbirliğini yapmaması nedeniyle AB, 17 Mart 2005 olarak kararlaştırılan üyelik müzakerelerinin başlangıç tarihini ertelemiş¹⁶⁵, 150 Sırp'ın ölümünden ve 150 bin Sırp'ın yerlerinden edilmesinden sorumlu olan General Ivan Cermak, General Mladen Markac ve General Ante Gotovina'nın yakalanıp ICTY'ye teslim edilmediği müddetçe müzakerelerin başlamayacağını açıklamıştır¹⁶⁶.

Pek çok Hırvat tarafından, Hırvat Bağımsızlık Savaşı ve Bosna Savaşı'nda savaş suçu işledikleri gerekçesiyle yargılanması beklenen kişiler, savaş kahramanı ve hatta ulusal kahraman olarak görülmüş, özellikle milliyetçi kesim tarafından bu kişilerin teslim edilmeleri büyük bir saygısızlık olarak değerlendirilmiştir¹⁶⁷. Fakat AB üyelik sürecinde Hırvatistan, yukarıda adı geçen generalleri ve birçok vatandaşını savaş suçlusu sanığı olarak ICTY'ye teslim etmek durumunda kalmıştır. Bu gelişmeden sonra Birleşmiş Milletler Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi Başsavcısı Carla Del Ponte, Hırvatlar ile tam işbirliğinin sağlandığını duyurmuş¹⁶⁸, bunun üzerine Brüksel'de yapılan AB Dışişleri Bakanları Toplantısı'nda Hırvatistan ile müzakerelerin en kısa zamanda başlayacağı belirtilmiştir¹⁶⁹.

2008 yılına kadar pürüzsüz bir şekilde ilerleyen müzakere süreci, yıllardır Slovenya-Hırvatistan arasında süren sınır anlaşmazlığı sebebiyle sekteye uğramıştır. Adriyatik Denizi'nin kuzeyinde Piran Koyu bölgesinin karadan ve denizden paylaşımına ilişkin olan bu sorun eski Yugoslavya'nın

¹⁶⁵ http://ec.europa.eu/enlargement/countries/detailed-country-information/croatia/index_en.htm (son erişim tarihi Mayıs 2016). Ayrıntılı bilgi için bakınız Rachel Kerr, "Lost in Translation? Perception of the ICTY in the former Yugoslavia", James Gow et al, (Der.), **Prosecuting War Crimes: Lessons and Legacies of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia**, Nju Jork, Routledge, 2014, s.109.

¹⁶⁶ 2005 Yılı Hırvatistan İlerleme Raporu, s. 23-24.

¹⁶⁷ Delegation of the European Union to the Republic of Croatia: Overview of EU-Croatia Relations. <http://www.delhrv.ec.europa.eu/?lang=en&content=62> (son erişim tarihi Aralık 2015)

¹⁶⁸ <http://www.icty.org/en/press/assessment-prosecutor-co-operation-provided-croatia> (son erişim tarihi Mayıs 2016)

¹⁶⁹ Ayrıntılı bir değerlendirme için bakınız: Sezen Uğurlu, "Political Criteria for Accession to the EU: Human Rights Conditionality and the Croatian Case" **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 2013, C: 68, No. 3, ss. 165-190, s. 176.

dağılmasından sonra ortaya çıkmıştır. Her iki taraf da Piran Koyu üzerinde hak iddia etmiştir¹⁷⁰. Bu sorun sebebiyle Aralık 2008'de gerçekleştirilen AB Zirvesinde Slovenya, Hırvatistan ile müzakereye açılması beklenen 10 yeni başlıktan 9'unu bloke etmiş, 5 başlık yerine sadece 3 tanesinin geçici olarak kapatılmasına müsaade etmiştir¹⁷¹. Bu süreçte AB'nin, Birlik üyesi Slovenya ile aday ülke Hırvatistan arasındaki ikili anlaşmazlığın çözümünde merkezi bir rol oynadığı görülmektedir. Bu bağlamda, özellikle Avrupa Komisyonu'ndan yapılan açıklamalar, aday ülke Hırvatistan'ın müzakere sürecinin ikili anlaşmazlıklara kurban edilmemesi gerektiği yönünde olmuştur. Nihayetinde, 4 Kasım 2009 tarihinde, AB öncülüğünde taraflar arasında sınır anlaşmazlığının çözümüne ilişkin bir mutabakat metni¹⁷² imzalanmış ve Hırvatistan'ın adaylık sürecindeki bir engel daha ortadan kaldırılmıştır.

AB benzer şekilde Türkiye'nin üyeliği için de sınır anlaşmazlıklarını çözme şartını ileri sürmüştür ancak Hırvatistan örneğinde yaptığı gibi, bu sorunun çözümü için kayda değer bir olumlu yaklaşım sergileme çabası izlememiştir.

Avrupa Komisyonunun, "*aday ülke Hırvatistan'ın müzakere sürecinin ikili anlaşmazlıklara kurban edilmemesi gerektiği*" gibi yapıcı benzer açıklamaları, Makedonya ile Yunanistan arasındaki isim anlaşmazlığı konusunda da yapılmamıştır. 23 Haziran 2008'de yapılan AB zirvesinde, Makedonya'nın anayasal ismi ile ilgili olarak Yunanistan'la arasındaki anlaşmazlığın çözümü, AB'ye katılım için bir önkoşul olarak kabul edilmiştir¹⁷³. Bu durumda, AB ile ilk İOA'yı imzalayan Makedonya'nın Yunanistan ile isim konusunda bir uzlaşmaya varmaktan başka çaresinin kalmadığı anlaşılmaktadır. Makedonya ve AB arasındaki ilişkileri düzenleyen en önemli ve bağlayıcı belge olan İOA da bu sorunu çözmekte yetersiz kalmaktadır.

¹⁷⁰ Ceren Mutuş, "AB'den farklı bir yaklaşım: Hırvatistan-Slovenya Sınır Anlaşmazlığı", F. Elmas (Der.), **Son Dönem Türk Dış Politikasında Balkanlar: Riskler ve Fırsatlar Ekseninde Bir Bölge**, Ankara, USAK Yayınları, ss. 24-31.

¹⁷¹ Council conclusions of 8 December 2008 on enlargement (16981/08), s. 6-7. Ayrıntılı bilgi için bakınız. Ceren Mutuş, "Hırvatistan'ın AB Üyeliğinde Mutlu Son: Türkiye İçin Dersler", Kutlay, Mustafa (Der.), **Analist: AB Dönem Başkanlıklarının Kısacasında Türkiye – AB İlişkileri**, Ankara, USAK Yayınları, 2010, s. 38-40.

¹⁷² Hırvatistan ve Slovenya arasında imzalanan mutabakat zaptına göre Piran Koyu üzerindeki anlaşmazlığın Hırvatistan'ın AB'ye üyeliğinden sonra uluslararası hakemlik vasıtasıyla çözülmesi kararlaştırılmıştır.

¹⁷³ Fehmi Ağca, "Batı Balkanların Geleceğinde Avrupa Birliği ve Türkiye'nin Rolü", **Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi**, 2010, C5, No:1, ss. 45-65, s. 56.

Sırbistan'ın entegrasyon sürecinin ilerlemesi için konulan özel şartlar arasında, bu ülkenin Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi ile işbirliği yapması ve 2008 yılında bağımsızlığını ilan eden Kosova ile ilişkilerini normalleştirme şartları söz konusudur. Mayıs 2011'de Srebrenitsa katliamından sorumlu tutulan Ratko Mladic'in, Temmuz 2011'de ise Hırvatistan'daki Krajina bölgesindeki katliamlardan sorumlu tutulan Goran Hadzic'in yakalanması ve mahkemeye sevk edilmesiyle Sırbistan'ın önündeki engellerden biri kalkmış oldu¹⁷⁴. Kosova ile ilişkilerin normalleştirme süreci ise sancılı bir şekilde devam etmektedir. Bu konuda Sırbistan AB'nin talep ettiği seviyede gelişmeler kaydetmemiş olsa bile, bu ülke AB tarafından desteklenmektedir. AB yöneticileri Sırbistan'ın Rusya ile olan tarihi ve kültürel bağları ve Çin ile olan çok yakın ticari ilişkilerinden¹⁷⁵ rahatsızlık duymakta, bu nedenle AB'nin Sırbistan'ın ilerleme sürecine daha ılımlı yaklaştığı ileri sürülmektedir.¹⁷⁶

En çok ilerleme kaydeden ülke Karadağ, AB entegrasyon sürecini çok hızlı ve olumlu bir şekilde sürdürmektedir. Karadağ, 2006 yılında Yugoslavya Federasyonu'ndan ayrılarak bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu ülke, Batı Balkanların nüfus bakımından en küçük ve etnik sorunların daha az yaşandığı ülkesidir. Bu nedenle, Karadağ'ın tam üyelik sürecinde önemli bir engelle karşılaşmadan ilerleme sağlayabilecek şartlara sahip olduğu görülmektedir. 2007 yılında AB ile İstikrar ve Ortaklık Anlaşması imzalayan ve 2008 yılında tam üyelik başvurusunda bulunan Karadağ, 17 Aralık 2010 tarihinde aday ülke statüsünü elde etmiştir. AB ile 2012 yılında üyelik müzakerelerine başlayan Karadağ, an itibariyle Hırvatistan'dan sonra AB ile üyelik müzakerelerine başlayan ikinci Batı Balkan ülkesidir.

Bosna Hersek örneğinde ise en az ilerleme kaydeden ülkeyi görürüz. Yoğun uluslararası çabalara rağmen, Bosna Hersek'te istikrarın kalıcılığı hala kanıtlanmamıştır. Bu ülkede eski savaşların etkileri hala hissedilmekte ve Sırp, Boşnak ve Hırvat kimlikleri arasındaki çekişmeler devam etmektedir. Bu durum, Bosna-Hersek'in Kopenhag kriterlerinin sağlanması konusunda oldukça yetersiz kaldığını göstermektedir. Buna rağmen 2008 yılında imzalanan İOA, ancak 2015'te yürürlüğe girmiştir. Batı Balkanlar'da AB ile bütünleşme sürecini tamamlayabilecek en son ülkenin Bosna Hersek olacağı ileri sürülmektedir¹⁷⁷.

¹⁷⁴ <http://www.ikv.org.tr/ikv.asp?id=282>

¹⁷⁵ 2014 yılında Sırbistan ve Çin arasında 13 tane anlaşma imzalanmıştır.

¹⁷⁶ Opinion from Henrik von Homeyer, The Global Public Policy Institute (GPPi), Berlin, Mart 2015, <https://euobserver.com/opinion/128157>

¹⁷⁷ Ağca, s. 54

2014 yılında aday statüsünü alan Arnavutluk'a yönelik ise, entegrasyon sürecinin ilerlemesi için herhangi bir özel şart söz konusu değildir. Bu ülkeden sadece Batı Balkan ülkelerinin entegrasyon süreci için İOS ve İOA'da belirlenen genel şartların yerine getirilmesi talep edilmektedir. Yolsuzluk, organize suçlar, yargı sisteminin yetersizliği gibi iç sorunlar bu ülkenin çözmesi ve ilerleme kaydetmesi gerektiği konular arasında gösterilmiştir¹⁷⁸. Arnavutluk entegrasyonu sürecinin yavaş ilerlemesi tamamen iç sorunlara bağlı bir konu olduğu görülmektedir.

Batı Balkanlar'ın en yeni devleti Kosova ise AB tarafından BM Güvenlik Konseyi 1244/99 sayılı kararı çerçevesinde ve Uluslararası Adalet Divanının Kosova ile ilgili görüşü dikkat alınarak değerlendirilmektedir. Kosova, AB'nin bütün üyeleri tarafından tanınmadığı¹⁷⁹ halde, AB, Kosova ile bir İOA'nın imzalanması için fizibilite çalışmasını olumlu bir şekilde tamamlamış ve 2012 yılında müzakerelerine başlamış durumundadır¹⁸⁰. Böyle bir anlaşma imzalandığında, ilk kez bazı AB üyeleri tarafından tanınmayan bir devletle bir ortaklık anlaşması imzalanmış olacaktır. Her şeye rağmen Kosova, AB'nin Batı Balkan politikası çerçevesinde değerlendirilmekte ve bu ülkenin geleceğinin AB entegrasyonu olduğu kabul edilmektedir.

Özetlemek gerekirse AB, İOS kapsamında bütün Batı Balkan ülkeleri ile İOA'ları imzalayarak, bu ülkelere AB perspektifi sunmaktadır. Batı Balkan ülkelerinin entegrasyon süreçleri farklı hukuki ve diplomatik hatlardan ve farklı hızlarla ilerlemesine rağmen, eninde sonunda bu sürecin Batı Balkan ülkelerinin AB entegrasyonu ve tam üyeliği ile sonuçlanacağına kesin gözle bakılmaktadır.

Sonuç

Çalışmamızda incelendiği üzere, AB'ye katılımı hazırlayan ortaklık anlaşmaları hem genişleme politikasının en önemli araçlarından biri hem de taraflar arasındaki ilişkinin dayandığı en önemli hukuki bağlayıcılığı olan araç olarak ortaya çıkmaktadır. AB ile bir ortaklık anlaşması imzalayan bütün Avrupa devletlerinin AB'ye tam üyelik için başvurmuş durumda olduğu bir gerçektir. Dolayısıyla bu anlaşmaların akdedilmesi ve AB üyeliği süreci arasındaki bağlantıdan bahsetmek mümkündür. Uygulamaya bakıldığında, MDA ve Batı Balkan ülkeleri ile yapılan ortaklık anlaşmaları

¹⁷⁸ http://ec.europa.eu/enlargement/countries/detailed-country-information/albania/index_en.htm

¹⁷⁹ Kosova'yı henüz tanımamış AB üyeleri: Romanya, Slovakya, İspanya, Yunanistan ve Kıbrıs'tır.

¹⁸⁰ http://ec.europa.eu/kosovo/index_en.htm

bu ülkelerin AB üyeliği için çok önemli bir araç olarak değerlendirilmişken, İspanya gibi bazı ülkeler bir ortaklık anlaşması olmadan da AB üyesi olabilmıştır. Malta ve Kıbrıs gibi ülkelerle yapılan ortaklık anlaşmaları, AB üyeliğini öngörmediği halde bu ülkelerin üye olması ile sonuçlanmışken, diğer taraftan bu konuyu açık bir şekilde düzenleyen bir ortaklık anlaşmasının tarafı olan Türkiye'nin üyeliği henüz uzak görünmektedir. Bütün bu örnekler, farklı siyasi ve tarihi sebeplerden etkilenen ortaklık anlaşmalarının AB üyeliği için gerçekten yeterli bir adım olup olmadığı tartışmasına sebebiyet vermektedir.

Ortaklık anlaşmasının akdedilmesi ve AB üyeliği olgusu arasındaki bağlantıya yönelik bu tartışmalara rağmen, bu anlaşmaların taraflar arasındaki ilişkinin dayandığı en önemli hukuki araç olduğu gerçeği inkâr edilemez. Geniş ve esnek bir şekilde kullanılan bu anlaşmalar AB ve 3. devletler arasında farklı derecelerde ekonomik ve siyasi işbirliği kurulmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla ortaklık anlaşmalarının, ortaklığın bütün tarafları için çok önem arz ettiği görülmektedir.

Kaynakça

- Ivan BİLİARSKY, Ovidiu CRÎSTEĂ, Anca OROVEANU (Der), **The Balkans and Caucasus: Parallel Processes on the Opposite Sides of the Black Sea**, Cambridge, Cambridge Scholars Publishing, 2012.
- Nurettin BİLİCİ, **Avrupa Birliği – Türkiye İlişkileri**, 3. Baskı, Ankara, Seçkin Yayınları, 2007.
- Steven BLOCKMANS ve Adam LAZOWSKI, **The European Union and Its Neighbours**, UK, ASSER Yayınları, 2006.
- Burcu BOSTANCIOĞLU, **Türkiye-AB İlişkilerinin Politikası**, Ankara, İmge Kitabevi, 1999.
- Hacı CAN, **Türkiye - Avrupa Topluluğu Ortaklık Hukukunda Kişilerin Serbest Dolaşımı**, İzmir, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Yayını, 2006.
- Hacı CAN ve Çınar ÖZEN, **Türkiye-Avrupa Topluluğu Ortaklık İlişkisi**, Ankara, Gazi Kitap Evi, Ağustos 2005.
- David CLARK, **The Enlargement and Integration of the European Union: Issues and Strategies**, Londra, Routledge yayım evi, 1997.
- Michelle CİNİ, "Culture, Institutions and Campaign Effects: Explaining the Outcome of Malta's EU Accession Referendum", Szczerbiak, Aleks ve Taggart, Paul (Der), **EU Enlargement and Referendums**, London, Routledge, 2005.

- Marise CREMONA (Der), **The Enlargement of European Union**, Oxford, Oxford University Press, 2003.
- Şaban ÇALIŞ, Birol AKGÜN, Önder KUTLU (Der.), **Uluslararası Örgütler ve Türkiye**, Konya, Çizgi Kitabevi, 2006.
- Alan DASHWOOD ve Christophe HİLLİON (Der.), **The General Law Of E.C External Relations**, Cambridge, Cambridge University Press, 2000.
- Arolda ELBASANI, “Enlargement in the Western Balkans: EU Incentives and Domestic Constrains”, Biliarsky, Ivan – Cristea, Ovidiu - Oroveanu, Anca (Der.), **The Balkans and Caucasus: Parallel Processes on the Opposite Sides of the Black Sea**, Cambridge, Cambridge Scholars Publishing, 2012.
- Çağrı ERHAN ve Tuğrul ARAT, “AET’yle İlişkiler”, Oran, Baskın (der.), **Türk Dış Politikası-Cilt:1 (1919-1980)** İstanbul, 5. Baskı, İletişim Yayınları, 2003.
- Eric FAUCOMPRET ve Jozef KONİNGS, **Turkish Accession to the EU, Satisfying the Copenhagen Criteria**, ABD, Routledge Yayınları, 2008.
- James GOW, Rachel KERR, Zoran PAJİ (Der.), **Prosecuting War Crimes: Lessons and Legacies of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia**, Nju Jork, Routledge, 2014.
- Aida GUGU, “Main Features of Stabilization and Association Agreements and the Differences with Europe Agreements”, **Albanian Center for International Trade**, Tirane, 2003.
- Joni HELİSKOSKİ, **Mixed Agreements as a Technique for Organizing the International Relations of the European Community and ist Member States**, Kluwer Law International, Hollanda, 2001.
- Christophe HİLLİON, “The Copenhagen Criteria and their Progency”, Hillion, Christophe (Der), **EU Enlargement: A Legal Approach**, ABD, Hart Publishing, 2004.
- Christophe HİLLİON, (Der), **EU Enlargement: A Legal Approach**, ABD, Hart Publishing, 2004.
- Borg JOSEPH ve Inguanez JOHN, “Malta and the European Community” Busuttil, S – Lerin, F – Mizzi, L. (Der.), **Option Medittraneennes, Malta: Food, Agriculture, Fisheries and the Environment**, C. B, S. 07, CIHEAM, Montpellier, 1993.
- Eirini KARAMOUZİ, **Greece, the EEC and the Cold War, 1974-1979, The Second Enlargement**, UK, Palgrave Macmillan, 2014.
- Rıdvan KARLUK, **Türkiye’nin Avrupa Ekonomik Topluluğu ile Olan Ortaklık ilişkileri ve Türk Dış Ticareti içinde Topluluğun Yeri**, Eskişehir, Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, 1974.
- Rıdvan KARLUK, **AB ve Türkiye**, Ankara, Sekizinci baskı, Beta Yayınları, 2005.

- Murat KAVALLALI, Avrupa Birliği'nin Genişleme Süreci: AB'nin Merkezi Doğu Avrupa ve Batı Balkan Ülkeleri İle İlişkileri, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, AB İle İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ekim 2005.
- Christos KASSİMERİS, "Greece and the American Embrace: Greek Foreign Policy Towards Turkey, the US and the Western Alliance", **Tauris Academic Studies Yayınları**, Nju York, 2010.
- Rachel KERR, "Lost in Translation? Perception of the ICTY in the former Yugoslavia", Gow, James - Kerr, Rachel - Paji, Zoran (Der.), **Prosecuting War Crimes: Lessons and Legacies of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia**, Nju York, Routledge, 2014.
- John N. KİNNAS, **The Politics of Association in Europe**, Frankfurt, Campus Verlage, 1979.
- Mustafa KUTLAY, (Der.), **Analist: AB Dönem Başkanlıklarının Kısacasında Türkiye – AB İlişkileri**, Ankara, USAK Yayınları, 2010.
- Adam LAZOWSKI, "Approximation of Laws", Ott, Andrea ve Kirstyn, Inglis, (Der.) **Handbook on European Enlargement: A commentary on the Enlargement Process**, The Hague, TMC Asser Press, 2002.
- Marc MARESCEAU, "Pre-accession", Cremona, Marise (Der.) **The Enlargement of European Union**, Oxford, Oxford University Press, 2003.
- Harwood MARK, **Malta in the European Union**, England, Ashgate Publishing, 2014.
- Ceren MUTUŞ, "AB'den farklı bir yaklaşım: Hırvatistan-Slovenya Sınır Anlaşmazlığı", F. Elmas (Der.), **Son Dönem Türk Dış Politikasında Balkanlar: Riskler ve Fırsatlar Ekseninde Bir Bölge**, Ankara, USAK Yayınları, 2010.
- Ceren MUTUŞ, "Hırvatistan'ın AB Üyelinde Mutlu Son: Türkiye İçin Dersler", Kutlay, Mustafa (Ed.), **Analist: AB Dönem Başkanlıklarının Kısacasında Türkiye – AB İlişkileri**, Ankara, USAK Yayınları, 2010.
- Peter-Christian MÜLLER-GRAFF, "Legal framework for EU – CEEC relations", Maresceau, Marc (Der.), **Enlarging the European Union, Relation Between the EU and Central and Eastern Europe**, London, Longman Press, 1997.
- Baskın ORAN (Der.), **Türk Dış Politikası-Cilt:1 (1919-1980)**, İstanbul, 5. Baskı, İletişim Yayınları, 2003.
- Andrea OTT ve Inglis KİRSTYN, (Der.) **Handbook on European Enlargement: A commentary on the Enlargement Process**, The Hague, TMC Asser Press, 2002.
- Eleni PANAGİOTAREA, **Greece in the Euro, economi delinquency or system failure?**, UK, ECPR Press, 2013.

- Dimitris PAPANİKOLAÏOÛ, "The EU's Strategy in the Post-Communist Balkans", **Southeast European and Black Sea Studies**, September 2001, C.1, S.3, ss. 69-94.
- Steve PEERS, "Living in Sin: Legal Integration Under the EC-Turkey Customs Union", **European Journal of International Law**, 1996 S.7, ss. 411-430.
- Steve PEERS, "EC Frameworks of International relations: Co-operation, Partnership and Association", Dashwood, Alan - Hillion Christophe (Der.) **The General Law Of E.C External Relations**, Cambridge, Cambridge University Press, 2000.
- Davies P. SIANI, "Introduction: international intervention (and non-intervention) in the Balkans", P. Siani-Davies (Der.), **International Intervention in the Balkans since 1995**, London and New York, Routledge Press, 2003.
- Lynn Elizabeth RAMSEY, **The Polish Europe Agreement: An Analysis Of Implementation And Implementation Theory In European Union External Relations Agreements**, yayınlanmamış doktora tezi, School Of Law University Of Glasgow, Nisan 1998.
- Stephanie Lauth SHAELOU, **The EU and Cyprus: Principles and Strategies of Full Integration**, Hollanda, Martinus Nijfohh Publishers, 2010.
- Christina J. SCHNEIDER, "Enlargement Processes and Distributional Conflicts, The Politics of Discriminatory Membership in the European Union", **Springer Science**, + Business Media B.V, C. 132, S. 1, 2007, ss. 85-102.
- Aleks SZCERBIAK ve Paul TAGGART (Der.), **EU Enlargement and Referendums**, London, Routledge, 2005.
- Allan F. TATHAM, **Enlargement of the European Union**, Netherlands, Kluwer Law International, 2009.
- Fehmi AĞCA, "Batı Balkanların Geleceğinde Avrupa Birliği ve Türkiye'nin Rolü", **Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi**, C5, No:1, 2010, ss. 45-65.
- Fındıkçı AYDIN, "Orta ve Doğu Avrupa Ülkelerinin Avrupa Birliğine Tam Üyeliklerinin Dünü, Bugünü ve Geleceği", **Mülkiye Dergisi**, C: XXV, S: 228, 2001.
- Hacı CAN, "Türkiye-Avrupa Topluluğu Ortaklık İlişkisinin Hukuki Çerçevesi", **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Güz 2003, C.3, S.1, ss. 19-44.
- Elif GÜRSOY, "Avrupa Anlaşmalarının Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkelerinin Ekonomik Gelişimine Etkisi",
www.dtm.gov.tr/dtmadmin/.../avrupa_anlasmalarinin_merkezi_ve.doc
- Rıdvan KARLUK, "Avrupa Birliği'nin Balkanlara Genişlemesi: Balkan Ülkelerine Üyelik Perspektifi", International Conference On Eurasian Economies 2014.

- Stefania PANEBIANCO ve Rosa ROSSİ, “EU attempts to export norms of good governance to the Mediterranean and Western Balkan countries”, Jean Monnet Working Papers in Comparative and International Politics.
- John REDMOND, “Cyprus, Malta and the European Community Accession, Association or Partnership”, Washington, 1993, (paper presented at European Community Studies Association Third Biannual Conference).
- Soyalp TAMÇELİK, “Kıbrıs ve Avrupa Birliği İlişkileri - I”, **Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2003, ss. 165-186.
- Mustafa TURKEŞ ve Göksu GÖKSÖZ, ‘The European Union strategy towards the Western Balkans: exclusion or integration?’, **East European Politics and Societies**, C.20, S.4, 2006, ss. 675–677.
- Sezen UĞURLU, “Political Criteria for Accession to the EU: Human Rights Conditionality and the Croatian Case” **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 2013, C: 68, No. 3, ss. 165-190.
- Ceren UYSAL, “Türkiye – Avrupa Birliği İlişkilerinin Tarihsel Süreci Ve Son Gelişmeler”, **Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi**, C.1, 2001, ss. 140-153.
- Mehmet Murat ERDOĞAN, Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri 1990-2005**, yayınlanmamış doktora tezi, Ankara, 2006.
- Günay Aylın GÜRZEL, Greece’s Accession To The EU And Its Integration Process**, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Bilkent Üniversitesi, Ankara, Eylül, 2004.

- Avrupa Birliği Antlaşması
Avrupa Birliğinin İşleyişi Hakkında Antlaşma
Avrupa Topluluğu Antlaşması
Avrupa Ekonomik Topluluğu Antlaşması
AET – Türkiye Ortaklık Anlaşması ve Katma Protokol
AET – Yunanistan Ortaklık Anlaşması
AET – Malta Ortaklık Anlaşması
AET – Kıbrıs Ortaklık Anlaşması
AT – Polonya Ortaklık Anlaşması
AT – Estonya Ortaklık Anlaşması
AT – Bulgaristan Ortaklık Anlaşması
AT – Macaristan Ortaklık Anlaşması
AB – Arnavutluk İstikrar ve Ortaklık Anlaşması
AB – Makedonya İstikrar ve Ortaklık Anlaşması
AB – Hırvatistan İstikrar ve Ortaklık Anlaşması
AB – Sırbistan İstikrar ve Ortaklık Anlaşması

88/345/EEC Council Decision of 22 June 1988 on the conclusion of the Joint Declaration on the establishment of official relations between the European Economic Community and the Council for Mutual Economic Assistance.

Bulletin of the European Communities No 12, Volume 22, 28.12.1989, L 375.

Commission Opinion On Turkey's Request For Accession To The Community. Brussels, 20 Aralık 1989.

Comission Of The European Communities, Greece And The European Community, Europe Information, 14/78, Eylül 1978.

EUCJ - Case 12/86 Demirel

EU – Western Balcans Thessaloniki Summit, 21 June 2003, Declaration.

European Council, Presidency Conclusions – Thessaloniki, 19 and 20 June 2003.

European Council Santa Maria de Feira Summit 2000, Conclusion of Presidency.

European Commission Zagreb Summit 24 November 2000 Final Declaration.

European Commission Opinion on the application for membership of the European Economic Community (EEC) by Greece On 29 January 1976. Bulletin of the European Communities. February 1976, n° Supplement 2/1976. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.

General Affairs Council, Review of the Stabilisation and Association Process, Annex Section III, Brussels, 11–12 June 2001, Press 01/226.

TBMM, Katma Protokolün onaylanmasını 22 Temmuz 1971 tarih ve 1448 sayılı Kanunla uygun bulmuştur (Resmi Gazete, 29 Aralık 1972, No: 14406).

Official Journal of the European Communities, No 26, 1963.

Rapport fait au nom de la commission politique sur les aspects politiques et institutionnels de l'adhésion ou de l'association à la Communauté par M. Willi Birkelbach Rapporteur. [s.l.]: Services des publications des Communautés européennes, 15.01.1962. 20 p. ISBN 2837/2/62/2. (Assemblée parlementaire européenne, Documents de séance 1961- 1962, Document 122).

<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:r18003>

<http://www.cefta.int/>

http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-92-27_en.htm?locale=en

<http://core.ac.uk/download/pdf/5079883.pdf>

<http://www.usakgundem.com/yazar/1496/merkel'in-'İmtiyazlı-ortaklık'-önerisi-ne-anlama-geliyor.html>

http://aei.pitt.edu/960/1/enlargement_greece.pdf

http://www.cvce.eu/content/publication/1999/1/1/add5c5dd-118f-412d-bf8a-277a9fc1f239/publishable_en.pdf

http://www.ikv.org.tr/icerik_print.asp?id=32
http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/turkey/association_agreement_1964_en.pdf
http://ec.europa.eu/enlargement/countries/detailed-country-information/albania/index_en.htm
http://eeas.europa.eu/kosovo/index_en.htm
<https://euobserver.com/opinion/128157>
<http://www.ikv.org.tr/ikv.asp?id=282>
<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4274269.stm>
<http://www.delhrv.ec.europa.eu/?lang=en&content=62>
http://ec.europa.eu/enlargement/index_en.htm
<http://ec.europa.eu/enlargement/countries/detailed-country-information>
<http://aei.pitt.edu/65135/1/BUL333.pdf>
<http://aei.pitt.edu/4475/1/4475.pdf>
http://ec.europa.eu/enlargement/about/directorate-general/index_en.htm
http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/turkiye_-_ab_kronoloji.pdf